

Quart Parairi davart la Svizra – deliberà ils 31 da matg 2018

Resumaziun

Il sistem per proteger las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas è sa sviluppà cuntinuadamain en Svizra en il decurs dals onns. La Svizra dat er vinavant ina gronda impurtanza als dretgs da persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas, particularmain applitgond la Convenziun da basa. La Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas sa stentan da promover ina dretga chapientscha tranter las culturas en la societad. Ma i regia er en Svizra in tschert populissem.

Las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas sentan en general ina intoleranza pli e pli gronda envers ellas; ina intoleranza che sa manifestescha er en il discurs politic ed en l'internet. In proceder pli efficaci cunter plets instigants para necessari. La politica e la legislaziun per cumbatter cunter la discriminaziun n'èn betg sa midadas, malgrà repetidas recumandaziuns da chattar ina proposta cumplessiva en quest sector. L'access a la giustia n'è betg vegnì facilità sufficientamain per persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas e che daventan victimas da plets instigants u da discriminaziun.

En connex cun la protecziun da persunas che appartegnan a las minoritads linguisticas èn vegnids fatgs ulteriurs progress sin plaun federal. Dacurt è vegnida refusada ina iniziativa dal pievel davart ils servetschs da dretg public dal radio e da la televisiun. Quai ha reflectà in confess da princip da las votantas e dals votants per la plurilinguitad. Tuttina ston ils chantuns rinforzar lur stentas per promover e per proteger la plurilinguitad en l'administraziun chantunala dals chantuns bilings e trilings. Ultra da quai hai num da cumbatter cunter stentas localas che mettan en dumonda l'instrucziun en e da las linguas minoritaras, perquai ch'ellas indebleschan il consens che giuda in vast sustegn.

Las autoritads svizras han concludì da betg pli duvra la noziun generala «viagiants svizzers», mabain da discurre da Jenics, Sinti e Manouches. Malgrà las stentas da las autoritads federalas e d'intgins chantuns regia anc adina ina mancanza da plazzas da staziunament e da transit per persunas che appartegnan a questas minoritads. Stgaffir novas plazzas fa difficultads, perquai che en la populaziun locala existan stereotips stinads areguard la moda da viver nomada.

Recumandaziuns per in agir immediat:

- Las autoritads federalas ston infurmar la populaziun pli e pli davart il dretg vertent per cumbatter cunter la discriminaziun e ston prender puspè en consideraziun ina legislaziun generala federala cunter la discriminaziun; facilitar l'access a la giustia per persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas e ch'èn daventadas victimas da discriminaziuns, particularmain cun autorisar organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess general e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas; stgaffir uschè baud sco pussaivel ina instituziun dals dretgs umans en il senn dals Principis da Paris, ch'è independenta instituziunalmain e finanziarmain e da la quala il mandat e l'abiltad d'agir per promover e per proteger ils dretgs umans èn plainamain garantids; crear posts da mediaziun («persuna da mediaziun instituziuns») sin plaun federal e chantunal.
- En il rom da proceduras accessiblas, imparzialas e transparentas: sustegnair finanziarmain projects che mantegnan e promovon l'identitad e la cultura da persunas cun ina moda da viver nomada; conceder a la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» meds finansials e persunals suffizients, per ch'ella possia ademplir sias incumbensas e cuntanscher las cuminanzas pertutgadas; deliberar uschè baud sco pussaivel il sboz dal plan d'acziun federal per promover Jenics, Sinti e Manouches e realisar svelt las mesiras ch'èn cuntegnidas en quel; sensibilisar la populaziun per la moda da viver nomada; stgaffir avunda plazzas da staziunament e da transit entaifer il termin ch'è previs en il sboz dal plan d'acziun.
- Sentenziar systematicamain ed immediatamain tut las furmas d'intoleranza, particularmain quellas manifestadas publicamain, saja quai antiziganissem, antisemitissem u ostilitad envers Muslims; analizar systematicamain talas manifestaziuns e perseguitar penalmain ils auturs da quellas; dar la pussaivladad a persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas, sco victimas da plets instigants, da purtar plant davant dretgira, particularmain cun autorisar organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess da la generalitad e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas; perseguitar senza retard las mesiras identifitgadas e las realisar sin plaun federal e chantunal, per che la segrezza da las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas saja garantida.

CUNTEGN

I. Las constataziuns las pli impurtantas	4
Procedura d'examinaziun	4
Survista da la situaziun actuala	4
Giudicament da las mesiras sin fundament da las recumandaziuns dal terz ciclus da surveglianza per in agir immediat	6
Giudicament da las mesiras sin fundament da las ulteriuras recumandaziuns dal terz ciclus da surveglianza.....	7
II. Constataziuns tar ils singuls artitgels	9
Artitgel 3 da la Convenziun da basa	9
Artitgel 4 da la Convenziun da basa	12
Artitgel 5 da la Convenziun da basa	14
Artitgel 6 da la Convenziun da basa	19
Artitgel 8 da la Convenziun da basa	24
Artitgel 10 da la Convenziun da basa	27
Artitgel 11 da la Convenziun da basa	28
Artitgel 12 da la Convenziun da basa	29
Artitgel 15 da la Convenziun da basa	33
Artitgel 16 da la Convenziun da basa	36
Artitgel 18 da la Convenziun da basa	37
III. Remartgas finalas	38
Recumandaziuns per in agir immediat.....	38
Ulteriuras recumandaziuns	39

I. Las constataziuns las pli impurtantas

Procedura d'examinaziun

13. Quest Quart Parairi davart la Svizra è vegnì deliberà en concordanza cun l'artitgel 26 alinea 1 da la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas (en quai che suonda: Convenziun da basa) e cun la regla 23 da la Resoluziun (97) 10 dal Comité dals ministers. Las enconuschientschas sa basan sin las infurmaziuns cuntegnidas en il quart Rapport statal ch'è arrivà ils 15 da favrer 2017, sin ulteriuras infurmaziuns en scrit sco er sin las infurmaziuns ch'il Comité consultativ ha pudì rimnar tras ses contacts cun posts statals e betg statals a chaschun da sia visita a Bern/Berne¹, Joux-des-Ponts e Chur/Cuira/Coira dals 5 fin ils 8 da mars 2018. Il Comité consultativ engrazia a las autoritads svizras per la collavuraziun excellenta en connex cun la realisaziun da la visita. Il Comité consultativ engrazia ultra da quai a tut ils interlocuturs che l'han dà infurmaziuns.

14. Il Rapport statal che avess stuì vegnir inoltrà il 1. da favrer 2015, è deplorablament retardà per 2 onns. Il Comité consultativ engrazia a las autoritads federalas per la consultaziun detagliada dals posts statals e betg statals, ch'è vegnida fatga en il rom da l'elavuraziun dal Rapport statal sco er per la publicaziun en l'internet en las quatter linguas naziunalas. Ils 9 da december 2013 han il Departament federal d'affars externs ed il Departament federal da l'intern organisà a Bern/Berne ina dieta davart las linguas minoritaras en Svizra. Ils 27 da mars 2015 è il Departament federal d'affars externs sa participà ad in colloqui a l'Universitad da Freiburg/Fribourg davart la vernissascha d'in cudesch che cuntegna in commentari tudestg tar la Convenziun da basa ed ha preschentà las difficultads dals Jenics, Sinti e Manouches svizzers cun ina moda da viver nomada. Il 1. da december 2015 han il Departament federal d'affars externs ed il Departament federal da l'intern organisà a Bern/Berne ina dieta davart la situaziun da la minoritad gidieua en Svizra. Plirs commembers dal Comité consultativ han prendì part a questas occurrenz.

Survista da la situaziun actuala

15. Il sistem per proteger las personas che appartegnan a las minoritads naziunalas è sa sviluppà cuntinuadamain en Svizra en il decurs dals onns. La Svizra dat er vinavant ina gronda impurtanza als dretgs da personas che appartegnan a las minoritads naziunalas. Quai sa manifestescha particularmain applitgond la Convenziun da basa. La Svizra consista da 26 chantuns suverans. Quai è francà en l'artitgel 3 da la Constituziun federala². Ils chantuns han Constituziuns chantunalas sco er agens organs da la legislativa, da la giudicativa, dals fatgs fiscals e da l'administraziun. Las cumpetenzas da la Confederaziun sa restrenschan sin quels secturs che vegnan numnads en la Constituziun federala. Ils chantuns èn sutdividids en vischnancas. Las cumpetenzas da las vischnancas èn determinadas en emprima lingia en las Constituziuns chantunalas ed èn differentas da chantun a chantun. Tenor il princip da la subsidiarità en l'artitgel 5 da la Constituziun federala han las autoritads federalas in dretg d'intervenziun limità pertutgant ils secturs da cumpetenza dals chantuns e da las vischnancas, uschia per exempel en ils secturs da la cultura e da la furmaziun³. En il senn da

¹ Ils nums locals vegnan numnads en quest Parairi en las linguas uffizialas dal chantun respectiv.

² L'artitgel 3 da la Constituziun federala sa cloma sco suonda: «Ils chantuns èn suverans, sche lur suveranità na vegn betg limitada tras la Constituziun federala; els exerciteschan tut ils dretgs che n'èn betg attribuids a la Confederaziun.»

³ L'artitgel 5a da la Constituziun federala sa cloma sco suonda: «Tar l'attribuziun e tar l'ademplement d'incumbensas dal stadi sto vegnir resguardà il princip da la subsidiarità.» Guarda er artitgel 43a alinea 1: «La

l'artitgel 48 da la Constituziun federala pon ils chantuns far contracts in cun l'auter, particularmain per armonisar las politicas chantunalas e per coordinar lur proceder sin plaun naziunal. Uschia prevesa per exempel l'artitgel 62 alinea 4 da la Constituziun federala⁴ pertutgant ils fatgs da scola, che tscherts parameters dal sistem da furmaziun sin plaun naziunal ston vegnir coordinads. Questa coordinaziun è en emprima lingua ina incumbensa dals 26 ministers chantunals da furmaziun. Per quest intent furman els in gremi politic, la Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP). La CDEP sa basa sin contracts interchantunals cun forza legala (Concordats), en moda ch'ils chantuns decidan suveranmain, sch'els vulan suttascriber quels. In gremi analog coordinescha ils fatgs interchantunals da giustia e da polizia.

16. Areguard la politica da linguas ston vegnir constatà che tudestg, franzos, talian e rumantsch èn bain reconuschids sco linguas naziunalas⁵, ma che en l'administraziun federala valan mo tudestg, franzos e talian sco linguas uffizialas. Mintga chantun fixescha dal rest sez sias linguas uffizialas. Trais chantuns reconuschan las duas linguas uffizialas tudestg e franzos (Bern/Berne, Freiburg/Fribourg, Wallis/Valais) ed in chantun (Graubünden/Grischun/Grigioni) reconuscha trais linguas uffizialas (tudestg, rumantsch e talian). Il chantun Ticino reconuscha mo talian sco lingua uffiziala. Mintga chantun regla ils dretgs da las minoritads en la legislaziun chantunala. En quest connex ston vegnir observadas las disposiziuns da la Constituziun federala. Schebain che – sin plaun federal – èn vegnids fatgs ulteriurs progress en connex cun la protecziun da las minoritads linguisticas, duain vegnir rinforzadas las stentas sin plaun chantunal. Dacurt è vegnida refusada ina iniziativa dal pievel davart ils servetschs da dretg public dal radio e da la televisiun. Quai ha reflectà in confess da princip da las votantas e dals votants per la plurilinguitad.

17. La denominaziun collectiva «viagiants svizzers» è vegnida remplazzada tras ina denominaziun differenziada: «Jenics, Sinti e Manouches». Questas noziuns designeschan persunas che han ina moda da viver nomada u mez nomada ubain che han in domicil stabel. Malgrà las stentas da las autoritads federalas e da tscherts chantuns regia anc adina ina mancanza da plazzas da staziunament e da transit. La creaziun da novas plazzas – plazzas da staziunament per ils mais d'enviern, plazzas da passagi per ils mais da stad e plazzas da transit – è in tema politic delicat, particularmain en las vischnancas. La ristga d'ina iniziativa federala dal pievel (q.v.d. d'ina votaziun locala) lascha targlinar ils represchentants da las autoritads da s'engaschar cumplainmain a favur d'ina soluziun dal problem (cf. artitgel 5). Las ultimas midadas da la Lescha federala davart il commerzi ambulat pudessan restrenscher ulteriurmain la pussaivladad da fermadas spontanias sin bains immobigliars privats (cf. artitgel 5) e far donn a l'integraziun sociala ed economica dals viagiants (cf. artitgel 5). En quest regard vegn constatada ina intolleranza creschenta envers Jenics, Sinti e Manouches, er en il discurs politic ed en l'internet. Concretmain han già lieu demonstraziuns cunter l'installaziun da plazzas da staziunament e da transit durant la perioda d'examinaziun. Er las medias n'intermedieschan betg gist in maletg avantagius da questas cuminanzas. I sa tracta da minoritads, che la maiortad n'enconuscha anc adina per gronda part betg. Ellas na cumparan er betg en la retschertga da datas davart discriminaziun, schebain che la societad civila ha annunzià cuntravenziuns correspudentas. Il Comité

Confederaziun surpiglia mo las incumbensas che surpassan las pussaivladads dals chantuns u che dovan in regulaziun unitara tras la Confederaziun.»

⁴ L'artitgel 62 alinea 4 da la Constituziun federala sa cloma: «Sch'i na dat nagina armonisaziun dals fatgs da scola en ils secturs da la vegliadetgna da cumenzar la scola, da l'obligaziun d'ir a scola, da la durada e da las finamiras dals stgalims da furmaziun, dals passadis d'in stgalim a l'auter sco er da la reconuschientscha da diploms, decretescha la Confederaziun las prescripziuns necessarias.»

⁵ L'artitgel 4 da la Constituziun federala sa cloma: «Las linguas naziunalas èn il tudestg, il franzos, il talian ed il rumantsch.»

consultativ ha prendì enconuschientscha che las autoritads prendan regularmain mesiras per meglierar las cundiziuns (cf. part «Giudicament da las mesiras sin fundament da las ulteriuras recumandaziuns dal terz ciclus da surveglianza»). Sin plaun federal è pront in plan d'acziun per la deliberaziun (en quai che suonda: sboz dal plan d'acziun federal). Elavurà è el vegnì da la Gruppa da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma en Svizra» ed el resguarda tut ils aspects relevants, inclusiv la promoziun da la cultura e da l'istorgia dals Jenics sco er inclusiv las difficultads specificas en il sector da scola. Pertutgant la participaziun da Jenics, Sinti e Manouches a la vita publica (cf. artitgel 15) manca ina represchentanza duravla sin tut ils plauns – er sin plaun chantunal ed interchantunal.

18. La politica per cumbatter cunter la discriminaziun e la legislaziun respectiva n'èn betg sa svilupadas vinavant (cf. artitgel 4). Ultra da quai para d'esser necessari in proceder pli efficaci cunter plets instigants (cf. artitgel 6). En il decurs da l'ultima perioda da surveglianza è vegnids annunziads en quest connex problems da segirezza che pertutgan cunzunt la minoritad gidieua (cf. artitgel 6). Mesiras preventivas per meglierar la situaziun vegnan elavuradas actualmain. La libertad e la pluralitad da las medias èn garantidas suffizientmain, las medias publicas èn activas en las quatter linguas naziunals. La refusa da l'Iniziativa «No Billag» (cf. artitgel 9) ha mussà dacurt che la plurilinguitad chatta in vast consentiment en la populaziun. En l'administraziun federala vegn prest ad esser cuntanschida la represchentanza proporziunala da las minoritads linguisticas en il senn da la Lescha da linguas (cf. artitgel 10). Sin plaun chantunal basegni ulteriuras stentas per promover pli intensivmain la represchentanza proporziunala, particularmain en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni.

Giudicament da las mesiras sin fundament da las recumandaziuns dal terz ciclus da surveglianza per in agir immediat

19. Malgrà las stentas da las autoritads da la Confederaziun e d'intgins chantuns ston ins constatar in regress en connex cun il dumber total da plazzas da staziunament, da passagi e da transit per persunas cun moda da viver nomada. Las autoritads da tut ils plans sco er ils represchentants dals Jenics, Sinti e Manouches cun ina moda da viver nomada èn d'accord ch'il dumber da las plazzas stoppia vegnir augmentà. Dentant stagnescha la situaziun pervia da differents facturs. Cunzunt envers las persunas che appartegnan a minoritads (Jenics, Sinti e Manouches), cunzunt envers talas cun ina moda da viver nomada, existan anc adina pregiudizis.

20. Tranter il dumber da cas da dretgira en connex cun plets instigants e cun discriminaziun e las retschertgas d'organisaziuns nungovernamentalas ch'èn activas en quest sector, datti anc adina grondas differenzas. Jenics, Sinti e Manouches sco er persunas che appartegnan a las cuminanzas gidieuas e muslimas vegnan anc adina confruntads cun tenutas ostilas. Annunziadas èn vegnidas attatgas sin persunas che appartegnan a questas minoritads.⁶ Ostilitads publicas envers persunas che appartegnan a minoritads s'augmentan particularmain en las raits socialas⁷ ed er da vart da personalitads politicas. Tals acts na vegnan betg sentenziads sistematicain sin via uffiziala. I dat mesiras preventivas

⁶ Federaziun svizra da las communitads israelitas e Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem, Analyse Antisemitismusbericht 2017, da consultar sin: <http://www.antisemitismus.ch/content/analyse-antisemitismusbericht-2017>

⁷ Cumissiuon federala cunter il rassissem (CFR), comunicaziun a las medias dals 20 da mars 2018, da consultar sin: <https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-70147.html>

salidaivlas, particularmain quellas da la Cumissiun federala cunter il rassissem, sco per exempel la campagna per toleranza e per in dialog intercultural. L'access a la giustia per las victimas da plets instigants è percenter memia cumplitgà. Las organizaziuns nunguvernamentalas n'èn plinavant betg autorisadas ni d'agir en l'interess general, ni da represchentar ils dretgs ed ils interess da las victimas.

21. Sin plaun federal èn vegnidas fatgas stentas considerablas per promover ils dretgs linguistics da las personas che appartegnan a las minoritads naziunalas. Il dretg da pudair duvrar l'atgna lingua en l'administraziun federala è vegnì rinforzà e vegn er observà. En connex cun la represchentanza proporziunala da tut las minoritads linguisticas en l'administraziun federala paran d'esser necessarias ulteriuras stentas, particularmain en vista a la part da las minoritads talianas e rumantschas. L'autonomia e las cumpetenzas da la delegada u dal delegà federal per la plurilinguitad èn vegnidas rinforzadas.

Giudicament da las mesiras sin fundament da las ulteriuras recumandaziuns dal terz ciclus da surveglianza

22. Cun mesiras concretas è la populaziun vegnida sensibilisada per las pussaivladads da cumbatter cunter la discriminaziun. Da menziunar èn spezialmain in mussavia giuridic per victimas da discriminaziun e l'elavuraziun da programs chantunals d'integrasiun. Ma las autoritads n'han betg l'intenziun ni da decretar ina lescha cumplexsiva cunter la discriminaziun, ni da divergiar da lur proposta secturiala.⁸ La proposta secturiala per la protecziun cunter la discriminaziun prevesa en emprima lingia da decretar leschas specificas per mintga singul sector; leschas ch'èn adattadas als fatgs respectivs (per exempel Lescha federala davart l'egualitad da dunna ed um, Lescha davart l'egualitad da personas cun impediments). Cun ina tala proposta dovri medemamain stentas pli vastas per render enconuschentas entaifer la populaziun svizra ed accessiblas per tuts las pussaivladads giuridicas en il cumbat cunter la discriminaziun.

23. Igl è vegnì decidì d'augmentar l'agid finanziel per Jenics, Sinti e Manouches. Quest augment è francà per l'ina en la missiva deliberada dal parlament per finanziar la promoziun da la cultura federala durant ils onns 2016-2020 (en quai che suonda: missiva davart la cultura) che cuntogna tut ils programs e tut las politicas da quest sector, e per l'otra en il sboz dal plan d'acziun federal⁹. Questas mesiras na vegnan anc betg realisadas, uschia che lur consequenzas concretas n'èn anc betg enconuschentas. Mecanissem efficazis per tadlar Jenics, Sinti e Manouches sin plaun interchantunal n'èn anc betg avant maun (cf. artitgel 15).

24. Pliras occurrenzas culturalas dals Jenics, Sinti e Manouches èn vegnidas sustegnidas finanzielmain e politicamain. Per cumbatter cunter la chapientscha mancanta da la moda da viver nomada en la publicitad èn dentant necessarias stentas sistematicas. Resultads èn plirs projects da pilot per la scolarisaziun d'uffants da Jenics, Sinti e Manouches. Cun la Gruppa da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma en Svizra» ha la Confederaziun appellà al dialog e lantschà quel tranter ils chantuns, las vischnancas, las scolas e las famiglias pertutgadas. Ma ils resultats obtegnids èn ambivalents. La refusa da l'iniziativa «No Billag» è stà in ferm signal a favur da las medias ch'emettan lur program en las linguas minoritaras (cf. artitgel 9). L'obligaziun da

⁸ Rapport statal, alinea 74; cf. er rapport dal Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans, «Zugang zur Justiz in Diskriminierungsfällen», Bern/Berne, fanadur 2015.

⁹ Plan d'acziun versiun december 2016 da consultar sin:

<https://www.bak.admin.ch/bak/de/home/sprachen-und-gesellschaft/jenische-und-sinti-als-nationale-minderheit/aktionsplan.html>

la societad da dretg public da radio e televisiun d'emetter emissiuns en las linguas minoritaras na vegn betg adina observada. La concessiun sto pia vegnir extendida en quest regard.

II. Constatziuns tar ils singuls artitgels

Artitgel 3 da la Convenziun da basa

Champ d'applicaziun personal e territorial da la Convenziun da basa

25. Sco minoritads naziunalas renconuscha la Svizra – tenor la decleraziun interpretanta¹⁰ ch'ella ha deponì en il document da ratificaziun da la Convenziun da basa – tut las personas che appartegnan a la minoritad linguistica franzosa, taliana e rumantscha, ma er las personas da lingua tudestga en chantuns u vischnancas, nua ch'ellas furman la minoritad¹¹, sco er ils «viagiants» svizzers e las personas che appartegnan a la cuminanza gidieua en Svizra. En quest connex han las autoritads svizras concludì l'onn 2016, sin basa d'ina dumonda correspondententa da pliras organisaziuns che represchentan questas minoritads, da betg pli duvrar la noziun generala «viagiants». A medem temp han ellas confermà ch'ils «Jenics, Sinti e Manouches» valan sco minoritads naziunalas, independentamain dal fatg, sch'els han in domicil stabel u pratitgeschan ina moda da viver nomada¹². Il Comité consultativ beneventa questa midada da noziun, che resguarda il dretg da la libra identificaziun.

26. Il Comité consultativ beneventa che las autoritads svizras han dumandà ils chantuns e las vischnancas – a chaschun da la consultaziun en connex cun l'elavuraziun dal Rapport statal per il quart ciclus da surveglianza – sch'els resguardian quai sco convegnent da renconuscher ulteriuras cuminanzas linguisticas, culturalas u religiusas sco minoritads naziunalas. Da las infurmaziuns preschentadas resorta che nagina gruppa n'ademplescha – tenor l'avis dals chantuns – tut ils criteris ch'èn menziunads en la decleraziun interpretanta. Il chantun Neuchâtel ha dentant declerà che «las cuminanzas ch'èn resortidas da la migraziun» pudessan vegnir en dumonda, sch'ellas han «relaziuns ch'existan dapi ditg cun la Svizra»¹³. Concernent la decleraziun interpretanta senza renconuscha il Comité consultativ il fatg ch'ils stadis han ina tscherta libertad da decider davart la fixaziun dal champ d'applicaziun personal da la Convenziun da basa; el renda dentant danovamain attent ch'el sto examinar, sche la metoda tschernida per il champ d'applicaziun na chaschuna betg differenziaziuns arbitraras u nunmotivadas tranter differentas cuminanzas areguard l'access a dretgs¹⁴.

27. L'avrigl 2015 han duas organisaziuns (la fundaziun «Roma Foundation» e l'uniun «Romano Dialog») inoltrà al Departament federal d'affars externs ina dumonda da renconuscher ils Roma sco minoritad naziunala. Sin quai è vegnida furmada ina gruppa da lavur interdepartamentala cun represchentants da l'Uffizi federal da cultura, da l'Uffizi federal da giustia, dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem e dal Departament federal d'affars externs. Il zercladur 2015 è sa scuntrada questa gruppa da lavur cun las organisaziuns petentas. Il barat tranter la gruppa da lavur e las duas organisaziuns dals Roma è lura vegnì cuntinuà en scrit.

¹⁰ Decleraziun interpretanta dals 21 d'october 1998 che la Svizra ha deponì en ses document da ratificaziun da la Convenziun da basa: «Sco minoritads naziunalas en il senn da questa Convenziun da basa valan en Svizra quellas gruppas da personas ch'èn numericamain pli pitschnas ch'il rest da la populaziun da la Svizra u d'in chantun, da las qualas ils commembers possedan la naziunalitad svizra, han dapi ditg relaziuns existentas, solidas e duraivlas cun la Svizra ed èn animads da la voluntad da mantegnair cuminaivlamain quai che fa ora lur identitad, en spezial lur cultura, lur tradiziuns, lur religiun u lur lingua.»

¹¹ Comité consultativ, emprim Parairi davart la Svizra, deliberà ils 20 da favrer 2003, alineas 20 e 21.

¹² Rapport statal, alineas 59–62.

¹³ Quart rapport statal da la Svizra (qua sutvast «il Rapport statal»), alinea 64, da consultar sut:

<http://rm.coe.int/doc/09000016806f54f8>

¹⁴ Comité consultativ da la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 4, «La Convenziun da basa: in instrument essenzial per diriger la diversitad cun agid dals dretgs da las minoritads», alinea 26.

28. Il schaner 2016 ha il Center svizzer da competenza per ils dretgs umans publictà in'expertisa giuridica davart quest tema¹⁵. Tenor quella ston organizaziuns che dumondan ina reconuschientscha ademplir ils criteris da la decleraziun che la Svizra ha deponì cun il document da ratificaziun da la Convenziun da basa. L'expertisa è vegnida a la conclusiun ch'ils dus emprims criteris («esser numericamain pli pitschnas ch'il rest da la populaziun da la Svizra u d'in chantun» e «posseder la naziunalitad svizra») sajan nunproblematics, ma per che las organizaziuns hajan «bunas schanzas»¹⁶ da vegnir reconuschidas, duajan ellas cumprovar la preschientscha dals Roma sco cuminanza en Svizra dapi almain la fin dal 19. tschientaner sco er il dumber da persunas che appartegnan a la cuminanza dals Roma. Impurtant saja ultra da quai che la dumonda vegnia sustegnida «sche pussaivel tras tut»¹⁷ las organizaziuns da Roma ch'existan en Svizra e ch'i vegnia cumprovà che la cuminanza vivia er anc oz sias tradiziuns culturalas. Il settember ed il november 2016 han las organizaziuns che avevan inoltrà la dumonda da vegnir reconuschidas sco minoritad naziunala, inoltrà ulteriurs documents.

29. Las autoritads federalas svizras han consultà tut ils 26 chantuns davart questa dumonda. Da 15 chantuns che han respundì sa dosta in chantun cunter la reconuschientscha, in auter sustegna cleramain la dumonda. Ils auters 13 chantuns han declerà ch'els hajan ina tenuta positiva envers ina reconuschientscha, sch'ils Roma svizzers adempleschian ils criteris cumulativs per ina reconuschientscha sco minoritad naziunala. Plirs chantuns vesan ina tala reconuschientscha sco avantatg per cumbatter cunter pregiudizis e stigmatisaziuns. Concernent il criteri da las relaziuns ch'existan dapi ditg cun la Svizra¹⁸ ed il criteri da la naziunalitad exista – tenor l'avis dal Comité consultativ – il privel che la protecziun vegn restrenschida sin ils Roma cun naziunalitad svizra, sche la decleraziun interpretanta vegn applitgada en moda severa. Il Comité beneventa da vegl ennà ina metoda inclusiva per il champ d'applicaziun, renda dentant attent che la durada da la dimora en in pajais na dastga, abstrahà da quai, betg esser in criteri per applitgar la Convenziun da basa sco unitad¹⁹. A gruppas da Roma da naziunalitad estra, che viageschan durant la stad tras la Svizra e che vegnan per regla da la Frantscha, da la Germania u da la Spagna, èsi savens scumandà da duvrar tschertas plazzas da staziunament u da transit ch'èn reservadas per burgais svizzers che pratitgeschan ina moda da viver nomada (cf. artitgel 4). Gia en il passà ha il Comité adina rendì attent ch'ina restricziun da l'applicaziun da la Convenziun da basa sin

¹⁵ Expertisa giuridica «Anerkennung der Roma als Minderheit, Kurzgutachten zur Beurteilung einer Anerkennung von Roma als Minderheit in der Schweiz», prof. em. Walter Kälin, lic. iur. Reto Locher, Bern/Berne, 27 da schaner 2016, da consultar sut:

http://www.skmr.ch/cms/upload/pdf/160317_Kurzgutachten_Roma_Minderheit.pdf

¹⁶ Expertisa giuridica «Anerkennung der Roma als Minderheit, Kurzgutachten zur Beurteilung einer Anerkennung von Roma als Minderheit in der Schweiz», prof. em. Walter Kälin, lic. iur. Reto Locher, Bern/Berne, 27 da schaner 2016, da consultar sut:

http://www.skmr.ch/cms/upload/pdf/160317_Kurzgutachten_Roma_Minderheit.pdf, p. 13.

¹⁷ Expertisa giuridica «Anerkennung der Roma als Minderheit, Kurzgutachten zur Beurteilung einer Anerkennung von Roma als Minderheit in der Schweiz», prof. em. Walter Kälin, lic. iur. Reto Locher, Bern/Berne, 27 da schaner 2016, da consultar sut:

http://www.skmr.ch/cms/upload/pdf/160317_Kurzgutachten_Roma_Minderheit.pdf, p. 13. Versiun tudestga originala: «Unterstützung eines Gesuchs durch möglichst alle in der Schweiz existierenden Organisationen der Roma.»

¹⁸ Cf. tranter auter Cumissiun da Venezia, Rapport davart ils dretgs dals burgais esters e da las minoritads, CDL-AD(2007)001, e Cumpilaziun dals avis e dals rapports da la Cumissiun da Venezia concernent la protecziun da las minoritads naziunalas, CDL(2011)018.

¹⁹ Cf. Comité consultativ da la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 4 tar il champ d'applicaziun da la Convenziun da basa, matg 2016, alinea 31, nua ch'i vegn accentuà ch'i resorta da l'artitgel 10 alinea 2, da l'artitgel 11 alinea 3 e da l'artitgel 14 alinea 2 da la Convenziun da basa che la durada dal domicil en il pajais dastga vegnir tratga en consideraziun mo per l'applicaziun da las disposiziuns da quests artitgels, betg dentant per l'applicaziun generala da la Convenziun da basa.

ils burgais da l'agen pajais pudess chaschunar discriminaziuns²⁰ e saja perquai d'evitar. Empè da quai duess vegnir tschernida ina metoda inclusiva, e per mintga artitgel duessi vegnir examinà, sch'i existan motivs legitims da conceder differents dretgs d'access a las personas tut tenor la naziunalitad. Il medem mument beneventa il Comité consultativ che las autoritads applitgeschan en la pratica ina metoda inclusiva envers ils Roma d'altres naziunalitads, cumbain che la Svizra ha introduci il criteri da la naziunalitad en la declaraziun interpretanta ch'è vegnida deponida cun il document da ratificaziun. Questa pratica sa mussa per exempel a maun dal fatg ch'ils basegns correspundents vegnan resguardads tar la planisaziun da novas plazzas da staziunament e da transit (cf. artitgel 5).

30. Sa referind a ses terz Parairi davart la Svizra²¹ constatescha il Comité consultativ ch'ils represchentants da las cumanzas muslimicas n'han betg formulà il giavisch da vegnir reconuscidas sco minoritad naziunala sin plaun federal. Sin la dumonda dal Comité consultativ davart questa pussaivladad han ils represchentants declerà che lur relaziuns tar las autoritads sajan caracterisadas da pragmatism e ch'els temian ch'ina dumonda per ina tala reconuschienscha pudess esser cuntraproductiva ed eventualmain anc rinforzar la stigmatisaziun da personas muslimicas.

Recumandaziun

31. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas da perseguitar er vivand ina metoda inclusiva areguard il champ d'applicaziun da la Convenziun da basa. A medem temp recumonda el d'examinar per mintga singul artitgel il criteri da las relaziuns ch'existan dapi ditg ed il criteri da la naziunalitad, per uschia pussibilitar a las personas che appartegnan a minoritads naziunalas da far valair quests dretgs. El supplitgescha las autoritads d'elavurar las dumondas per ina reconuschienscha sco minoritad naziunala entaifer in temp util.

Metoda da retschertga

32. Il Comité consultativ constatescha che l'ultima dumbraziun dal pievel ha gì lieu l'onn 2000²². Dapi lura è vegnida applitgada la metoda d'ina enquesta da structura annuala (u «controlla da sondagi»)²³ cun ina prova da controlla tar 200 000 personas. Quella consista d'enquistas fatgas per telefon cun personas da la populaziun permanenta da 15 onns e dapli, suandadas da dumondas d'infurmaziuns en scrit sin palpieri u online. Las personas interrogadas pon responder per tudestg, per franzos u per talian. Ils represchentants da las minoritads rumantschas han exprimì lur resalvas davart la metoda tschernida, perquai ch'els dubiteschan ch'i vegnian registrads uschia gruppas pli pitschnas da personas che appartegnan a minoritads naziunalas. Tscherts interlocutors dal Comité consultativ supponan che questa metoda pudess reducir artificialmain il dumber da personas che appartegnan a minoritads naziunalas ordaifer lur territoris d'abitadi tradiziunals, particularmain areguard personas da lingua taliana e rumantscha. Suenter ina discussiun cun in represchentant da l'Uffizi federal da statistica è il Comité consultativ vegnì a la conclusiun che la metoda applitgada ha effectivamain mancanzas: Pli pitschna che la gruppa è, e pli

²⁰ Comité consultativ da la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 4, «La Convenziun da basa: in instrument essenzial per diriger la diversitad cun agid dals dretgs da las minoritads», alinea 29.

²¹ Comité consultativ per la Convenziun da basa, terz Parairi davart la Svizra, deliberà ils 5 da mars 2013, alinea 26–28.

²² Cf. tranter auter «Sprachliche Praktiken in der Schweiz, Erste Ergebnisse der Erhebung zur Sprache, Religion und Kultur 2014», Departament federal da l'intern, Uffizi federal da statistica, Neuchâtel, 2016.

²³ Cf. Uffizi federal da statistica, «Erhebungsprogramm der eidgenössischen Volkszählung», 2008, da consultar sut: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/grundlagen/volkszaehlung.assetdetail.322647.html>

grond ch'il privel è che la metoda applitgada per la retschertga n'è betg buna d'identifitgar questa gruppa. L'Uffizi federal da statistica tschertga actualmain pussaivladads per meglierar la metoda.

Recumandaziun

33. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas d'optimar anc vinavant la metoda da retschertga. El cusseglia a las autoritads federalas da cumplettar las statisticas da la populaziun cun datas da posts da perscrutaziun independents e d'analisar quellas conscienzusamain en stretga collavuraziun cun represchentants da las minoritads, cunzunt sche las autoritads dovran las statisticas sco basa per applitgar ils dretgs da minoritads, per ch'ellas survegnian in maletg pli signifitgant dals lieus da domicil da las personas che appartegnan a minoritads naziunalas.

Artitgel 4 da la Convenziun da basa

Legislaziun cunter la discriminaziun ed applicaziun da disposiziuns correspondentas

34. Il rom giuridic per cumbatter sin plaun federal cunter discriminaziuns n'è betg sa midà dapi il terz ciclus da surveglianza. En l'artitgel 8 alinea 2 prevesa la Constituziun federala svizra il suandant: «Nagin na dastga vegnir discriminà, particularmain betg pervia da l'origin, da la razza, da la schlattaina, da la vegliadetgna, da la lingua, da la posiziun sociala, da la persvasiun religiusa, filosofica u politica u pervia d'in impediment corporal, spiertal u psichic». Questa disposiziun po vegnir fatga valair davant mintga dretgira. Ultra da quai cuntengnan l'artitgel 261*bis* dal Cudesch penal ed autras leschas federalas (tranter auter la Lescha federala davart l'egualitad da dunna ed um e la Lescha federala davart l'eliminaziun dals dischavantatgs envers personas cun impediments) disposiziuns cunter discriminaziuns. Chastiada vegn pia mo la discriminaziun pervia da la razza, da l'etnia e da la religiun.

35. Il Comité consultativ ha prendì enconuschientscha d'in studi dal Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans davart l'access a las dretgiras en cas da discriminaziuns²⁴. Bain mussa quest studi d'ina vart ils avantatgs da la «metoda secturiala» applitgada da las autoritads svizras. Il studi renda dentant er attent al fatg che las victimas da discriminaziuns scuntran sin differents obstachels, sch'ellas vulan far valair lur dretgs ed en spezial acceder a las dretgiras. Sco exempel numna il studi tranter auter il fatg che las organizaziuns nunguvernamentalas n'han naginas pussaivladads da purtar plant. Il Comité consultativ prenda enconuschientscha dal fatg ch'in tal mecanissem exista gia en la legislaziun svizra, per exempel en il dretg d'ambient. Sco ulteriurs impediments per l'access a la justia numna il studi la mancanza da mecanissem per facilitar a victimas la chargia da cumprova e plinavant la media dals custs da procedura. Il Comité consultativ constatescha ch'ina «metoda secturiala» possia bain cuvrir ils basegns dals singuls secturs; qua tras possian dentant resultar numerusas disposiziuns materialas²⁵ che sa basian sin differents concepts, uschia ch'ins ristgia che las disposiziuns vegnian interpretadas differentamain tut tenor la

²⁴ Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans, «Der Zugang zur Justiz in Diskriminierungsfällen» Bern/Berne, fanadur 2015. Il studi na sa referescha dentant betg specificamain a personas che appartegnan a minoritads naziunalas.

²⁵ Tar las disposiziuns che vegnan numnadas en il rapport dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem da l'onn 2016 tutgan per exempel l'art. 49 al. 3 da la nova Lescha davart il provediment cun ospitals dal chantun Bern/Berne, l'art. 18 da l'Ordinaziun tar la Lescha davart l'agid social dal chantun Zürich, l'art. 10 da la Lescha da furnaziun dal chantun Obwalden, l'art. 25 al. 1 lit. b da la Lescha davart il dretg da burgais dal chantun Basel-Stadt, l'art. 15 al. 2 dal Reglament dal personal da l'Ospital universitar da Turitg, l'art. 5 da l'Ordinaziun dal personal da l'Universitad da Basilea u l'art. 25 da l'Ordinaziun davart il center da mesiras per personas giuvnas creschidas dal chantun Basel-Landschaft.

procedura, pervia da giurisdicziuns divergentas. Per exempel stuess ina victima d'ina discriminaziun multipla eventualmain inoltrar plirs plants che sa basan sin disposiziuns materialas specificas e ch'èn reglads tras differents princips da procedura. Il Comité consultativ è perquai da l'avis ch'i dovria – cun ina «metoda secturiala» – sforzs pli gronds per sensibilisar la publicitad per las disposiziuns respectivas cunter discriminaziuns en mintga singul sector. El beneventa en quest connex las stentas cuntinuantas dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) da sensibilisar la publicitad per la legislaziun federala e chantunal vertenta cunter la discriminaziun, en spezial tras la publicaziun e tras l'actualisaziun dal Mussavia giuridic cunter la discriminaziun rassistica (er sche quel na sa referescha betg a persunas che appartegnan a minoritads naziunales sco talas) sco er tras furnaziuns supplementaras per acturs chantunals e communalas, per posts da mediaziun, per biros d'integraziun, per sindicats e per organisaziuns da la societad civila.

36. Areguard il dumber da discriminaziuns constatescha il Comité consultativ ina discrepanza tranter las statisticas uffizialas da las dretgiras e las datas da las organisaziuns nunguvernamentalas. Questa discrepanza lascha supponer che victimas potenzialas da discriminaziun n'èn betg infurmadas suffizientmain davart ils meds legals che las stessan a disposiziun. Il Comité consultativ è conscient dal fatg che cumparegliaziuns directas da las statisticas n'èn betg pussaivlas, saja quai pervia dals termins da dretgira ed eventualmain pervia da definiziuns differentas. El renda dentant attent che per exempel il dumber da cas da discriminaziun manifests e registrads pervia da l'appartegnientscha religiosa, tractads da las dretgiras svizras l'onn 2016, è cleramain pli bass ch'il dumber da discriminaziuns ch'èn vegnidas inditgadas per l'onn correspondent en enquistas publicas u en las datas d'organisaziuns nunguvernamentalas ch'èn activas en quest sector²⁶. Entant che la Collecziun uffiziala [da la Cumissiun federala cunter il rassissem CFR] enumerescha totalmain 22 cas respectivs per tut las persvasiuns religiusas²⁷, han las organisaziuns gidieuas registrà 153 cas²⁸ mo gia per la part francofona dal pajais ed unicamain cunter persunas gidieuas.

37. Envers persunas cun ina moda da viver nomada n'èn vegnids registrads l'onn 2016 nagins cas «manifests e registrads» da discriminaziun, cumbain che tut ils interlocuturs dal Comité consultativ ch'èn activs en quest sector han rapportà davart problems da discriminaziun envers questa minoritad. En spezial tut las represchentantas e tut ils represchentants da las organisaziuns da Jenics, Sinti e Manouches èn stads inquietads pervia d'in profiling supponì da persunas cun ina moda da viver nomada sco er pervia da controllas repetidas da l'identitad. A chaschun d'in barat cun il Comité consultativ ha in represchentant dal Departament federal da l'intern percurter declerà ch'ina tala politica da profiling n'existia betg.

38. Il Comité consultativ regorda ch'il Center svizzer da cumpetenzza per ils dretgs umans (CSDU) è vegnì installà l'onn 2011 – en il rom d'in project da pilot da la Confederaziun – de facto sco instituziun naziunala dals dretgs umans e che la Confederaziun po sa drizzar a quest center per cussegls davart dumondas relevantas che tutgan en ses sector da cumpetenzza. Il center è vegnì indemnisà per singuls mandats mintgamai sin basa da contracts da prestaziun correspondentes cun la Confederaziun. Prestaziuns sumegliantas pudess el furnir sin basa contractuala er per chantuns, per organisaziuns nunguvernamentalas u per acturs privats. En

²⁶ Cf. Uffizi federal da statistica, Retschertga davart la convivenza en Svizra, 2016; CICAD, Antisémitisme en Suisse romande, rapport 2017; e Nermina Ademović-Omerčić: «Islamophobia in Switzerland: National Report 2017», en: Enes Bayraklı & Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2017*, Istanbul, SETA, 2018.

²⁷ Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA), rapport che cumpara mintga 2 onns, 2016, chapitel 5.3.1.

²⁸ Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA), rapport che cumpara mintga 2 onns, 2016, chapitel 5.3.1., cf. er CICAD, «Antisémitisme en Suisse romande», rapport 2017, p. 16.

il senn d'in ulteriur svilup dal project da pilot lantschà l'onn 2011 ha il Cussegl federal decidì il zercladur 2016 da crear ina instituziun naziunala dals dretgs umans, la INDU²⁹. Il zercladur 2017 è vegnida averta la consultaziun tar il sboz d'ina «Lescha davart il sustegn d'ina instituziun naziunala dals dretgs umans». Questa lescha prevesa ina finanziaziun fundamentala dad 1 milliun francs per onn³⁰ ed extenda la competenza da la INDU sin tut las dumondas che pertutgan ils dretgs umans. Il Comité consultativ constatescha dal rest che mo sis da 26 chantuns³¹ sco er sis vischnancas³² han creà posts da mediaziun e ch'in tal post n'exista betg sin plaun federal. Il Comité consultativ sustegna l'opiniun exprimida en il rapport explicativ tar il sboz preliminar da la lescha federala³³, numnadamain ch'ina instituziun naziunala dals dretgs umans po esser il garant per in'avischinaziun pli armonisada en tut la Svizra, sch'ella vegn concepida en concordanza cun ils Principis da Paris³⁴, en spezial sch'ella è instituziunalmain e finanziaimain independenta, sch'ella po promover e proteger ils dretgs umans en atgna responsabladad e sch'ella dispona d'in mandat correspondent. Er la mancanza da posts da mediaziun sin plaun federal e chantunal restrenscha l'access al sistem giudizial per personas che appartegnan a minoritads naziunalas, sch'ellas èn daventadas victimas da discriminaziuns.

Recumandaziuns

39. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas d'intensivar lur stentas e da sensibilisar la publicitad per las disposiziuns legalas respectivas cunter discriminaziuns. Plinavant repeta el sias recumandaziuns a las autoritads federalas d'examinar anc ina giada la pussaivladad d'ina lescha cumplessiva cunter la discriminaziun. El envida las autoritads da facilitar l'access a la giustia per personas che appartegnan a minoritads naziunalas e ch'èn daventadas victimas da praticas discriminantas, cunzunt tras quai che las organizaziuns nunguvernamentalas vegnan autorisadas d'agir en l'interess general e da represchentar ils dretgs ed ils interess da questas victimas.

40. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas da crear uschè svelt sco pussaivel ina instituziun naziunala dals dretgs umans tenor ils Principis da Paris e da procurar en spezial ch'ella saja instituziunalmain e finanziaimain independenta, possia promover e proteger ils dretgs umans en atgna responsabladad e disponia d'in mandat correspondent. A las autoritads federalas e chantunales che n'han betg anc installà posts da mediaziun («ombudsperson institutions») sin lur plaun, appellescha il Comité consultativ ultra da quai da stgaffir tals posts.

Artitgel 5 da la Convenziun da basa

Sustegn dal mantegniment e dal svilup da l'identitad da las minoritads naziunalas

41. L'orientaziun strategica dal Cussegl federal en il sector da la cultura s'orientescha tenor la Lescha federala davart la promoziun da la cultura. Precisada vegn questa orientaziun en la

²⁹ Rapport statal, alineas 79-80.

³⁰ Il curs da stgomi tranter l'euro ed il franc svizzer era ils 2 da matg 2018 – tenor las indicaziuns da la Banca naziunala svizra – 1,1944.

³¹ Basel-Landschaft, Basel-Stadt, Freiburg/Fribourg, Waadt, Zug, Zürich.

³² Bern/Berne, Luzern, Rapperswil-Jona, St. Gallen, Winterthur, Zürich.

³³ Rapport explicativ tar il sboz preliminar d'ina Lescha federala davart il sustegn d'ina instituziun naziunala dals dretgs umans dals 28 da zercladur 2017.

³⁴ Principis concernent la posiziun ed il funcziunament da las instituziuns naziunalas (Principis da Paris), deliberads en l'agiunta da la resoluziun 48/134 da l'Assamblea generala dals 20 da december 1993, da consultar sut: <http://www.un.org/depts/german/gv-early/ar48134.pdf>

missiva davart la promoziun da la cultura durant ils onns 2016–2020 (en quai che suonda: «missiva davart la cultura»). Questa missiva, ch'è vegnida deliberada dal parlament, dat ina survista da tut ils programs e tut las politicas da quest sector. Sin basa da l'artitgel 17 da la Lescha federala davart la promoziun da la cultura³⁵ vul la Confederaziun metter a disposiziun – da l'onn 2016 fin l'onn 2020 – 3,8 milliuns francs per organisaziuns che represchentan las cuminanze dals Jenics, Sinti e Manouches³⁶. Quests meds finansials èn previs principalmain per stgaffir plazzas e per sustegnair projects culturals. Pli detagliadamain vegnan quels descrits en il plan d'acziun da la Confederaziun, che vegn actualmain elavurà da la grupp da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma». Il Comité consultativ ha constatà cun satisfacziun che la grupp da lavur planisescha novas plazzas resguardond er ils interess dals Roma betg svizzers che mainan ina moda da viver nomada.

42. La missiva accentuescha er ch'i saja impurtant da rinforzar la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» (en quai che suonda: «la Fundaziun»)³⁷ per render pli enconuschenta la moda da viver nomada a las autoritads ed a la publicitad e per promover l'intermediaziun da la lingua e cultura dals Jenics (cf. artitgel 12). Ultra da la contribuziun federala annuala da 150 000 francs per cuvrir ils custs da gestiun survegn la Fundaziun dapi l'onn 2016 supplementarmain 50 000 francs da l'Uffizi federal da cultura per sustegnair projects da cultura. La Fundaziun occupa dentant anc adina mo ina persuna cun in pensum parzial (l'emprim 40 %, dapi il 1. d'avrigl 2018 80 %). Areguard il sustegn da projects n'inditgescha u explitgescha la pagina d'internet da la Fundaziun betg che talas finanziaziuns sajan disponiblas e co che organisaziuns u personas pon dumandar talas. Il Comité consultativ ha survegnì reclamaziuns davart la moda e maniera, co ch'il cussegl da fundaziun reparta ils meds. Plirs interlocutors dal Comité consultativ han declerà ch'els giavischian dapli trasparenza en quest regard.

43. Il mument che quest Parairi è vegnì deliberà, n'era l'elavuraziun dal plan d'acziun da la Confederaziun tras la grupp da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» betg anc terminada (areguard la cumposiziun da la grupp da lavur cf. artitgel 15). Il Comité consultativ constatescha cun satisfacziun che las discussiuns da questa grupp da lavur prevesan en spezial la pussaivladad d'integrar la moda da viver nomada dals Jenics, Sinti e Manouches en la «Glista da las tradiziuns vivas da la Svizra»³⁸ e che questa proposta è vegnida resguardada en la nova ediziun da la glista che l'Uffizi federal da cultura ha edì l'october 2017. Uschia èn questas culturas reconuschidas ussa sco parts integralas dal patrimoni cultural da la Svizra. Il Comité consultativ prenda er enconuschientscha dal fatg che la Lescha federala davart las mesiras repressivas preventivas ed ils plazzaments extrafamigliars avant 1981 (LMRPE) è entrada en vigur il 1. d'avrigl 2017. Sias disposiziuns pon vegnir applitgadas per ils Jenics ch'èn daventads victimas da violaziuns dals dretgs umans tranter auter tras la fundaziun *Pro*

³⁵ L'artitgel 17 da la lescha prevesa il suandant: «La Confederaziun po prender mesiras per pussibilitar als viagiants ina moda da viver che correspunda a lur cultura.»

³⁶ Missiva davart la cultura 2016–2020, chapitel 2.2.7.

³⁷ La fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» è vegnida stgaffida l'onn 1997 tras la Lescha federala davart la fundaziun «In futur per ils vagants svizzers» (CS 449.1). Il cussegl da fundaziun sa cumpona da dudesch commembers. Mintgamai dus commembers represchentan la Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas. Sis commembers represchentan ils viagiants (cf. artitgel 15). La Fundaziun serva sco forum da barat, nua che represchentants da tut ils acturs participads elavuran cuminaivlamain soluziuns per problems actuals, per exempel la mancanza da plazzas da staziunament e da transit, permissiuns per il commerzi ambulat, la scolaziun u il passagi da personas betg svizras cun ina moda da viver nomada.

³⁸ La glista da las tradiziuns vivas da la Svizra è vegnida stabilida, suenter che la Svizra ha ratifitgà l'onn 2008 la Convenziun da la UNESCO per il mantegniment dal patrimoni cultural immaterial.

*juventute*³⁹. Questa lescha correspunda a l'opiniun ch'il Comité consultativ ha exprimì en ses emprim Parairi davart la Svizra: Quella giada aveva el cusseglia da betg emblidar quest scandal, sch'i vegnan concludidas novas mesiras che pudessan pertutgar persunas che appartegnan a las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches⁴⁰, independentamain dal fatg sch'els han in domicil stabel u pratitgeschan ina moda da viver nomada.

44. Il mantegniment ed il svilup da las identitads e da las culturas da persunas cun ina moda da viver nomada premetta er ch'i vegnia guardà, co ch'ils Jenics, Sinti e Manouches cun ina moda da viver nomada pon finanziar ils custs da viver per lur famiglias. Bliers dad els han in'actividad da gudogn independenta e lavuran en il commerzi u en il mastergn. Tenor il text actual da la Lescha federala davart il commerzi ambulat⁴¹ dovran els ina permissiun per dastgar pratitgar in commerzi ambulat. Per quest intent ston els inoltrar ina dumonda almain 20 dis avant che cumenzar cun l'actividad⁴². Sch'els pratitgeschan lur actividad senza questa permissiun, pon els vegnir chastiads cun ina multa da fin 20 000 francs⁴³. La permissiun po vegnir retratga, sche las cundiziuns legalas per survegnir la permissiun n'èn betg pli ademplidas u sche las prescripziuns legalas per pratitgar l'actividad commerciala na vegnan betg pli observadas⁴⁴.

45. Sin basa da la Lescha federala davart las linguas naziunalas conceda la Confederaziun in budget annual da 13 milliuns francs per champs tematics sco «promoziun da la chapientscha e dal barat tranter las cuminanzas linguisticas», «sustegn dals chantuns plurilinges» e «mantegniment e promoziun da la lingua e cultura rumantscha e taliana». La missiva davart la cultura 2016–2020⁴⁵ prevesa da promover en emprima lingia il barat da las scolas (tras la finanziaziun directa da projects) ed il sustegn da la lingua e cultura taliana ordaifer las regions italofonas da la Svizra, cun la finamira da meglierar las cundiziuns da l'instrucziun da talian, da sviluppar purschidas da furmaziun bilinguas e da rinforzar la preschientscha dal talian tras il sustegn d'occorenzas culturalas.

Recumandaziuns

46. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da metter a disposiziun il sustegn finanziar necessari e d'attribuir tal – en il rom da proceduras accessiblas, imparzialas e transparentas – a projects che han la finamira da mantegnair e da promover l'identitad e la cultura da persunas cun ina moda da viver nomada, e da conceder tranter auter a la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» meds financials e persunals suffizients, per ch'ella possa ademplir sias incumbensas e cuntanscher las cuminanzas pertutgadas.

47. Il Comité consultativ recumonda a las autoritads federalas d'integrar la promoziun da la lingua e cultura jenica en il sboz dal plan d'acziun da la Confederaziun e da perseguitar attentamain la realisaziun correspudenta.

³⁹ Dal 1926 fin il 1973 ha la *Pro juventute*, ina fundaziun svizra per uffants, perseguità ina politica semiuffiziala che aveva la finamira da plazzar geniturs jenics en instituziuns e da laschar adoptar lur uffants tras famiglias svizras «normalas». Var 600 uffants èn vegnids separads da lur geniturs. Cf. tranter auter la pagina d'internet da la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers»: <http://www.fondation-gensduvoyage.ch/autrefois-nosjours/de/geschichte-der-fahrenden/aktion-kinder-der-landstrasse>

⁴⁰ Comité consultativ per la Convenziun da basa, emprim Parairi davart la Svizra, deliberà ils 20 da favrer 2003, alinea 33.

⁴¹ Lescha federala davart il commerzi ambulat, artitgel 2. Da consultar sut: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20000837/index.html>

⁴² Ordinaziun davart il commerzi ambulat, artitgel 6 alinea 2.

⁴³ Lescha federala davart il commerzi ambulat, artitgel 14 alinea 1.

⁴⁴ Lescha federala davart il commerzi ambulat, artitgel 10.

⁴⁵ Missiva davart la cultura 2016–2020, chapitel 2.2.6.

Plazzas publicas da staziunament, da passagi e da transit

48. Il Comité consultativ regorda che la moda da viver nomada u mez nomada dals Jenics, Sinti e Manouches è ina caracteristica essenziala da lur identitad⁴⁶. Las autoritads svizras differenzieschan tranter «plazzas da staziunament», q.v.d. plazzas occupadas l'enviern, e «plazzas da passagi», q.v.d. plazzas che vegnan duvradas principalmain la stad mo per dimoras curtas, sco er «plazzas da transit», q.v.d. surfatschas pli grondas ch'èn situadas en la vischinanza da las axas principalas da traffic e che vegnan duvradas en emprima lingia da persunas betg svizras cun ina moda da viver nomada. Tenor las datas actualas⁴⁷ è il dumber da plazzas da staziunament restà stabil tranter il 2013 ed il 2016 (14 l'onn 2013, 15 l'onn 2016). Percunter è il dumber da plazzas da passagi sa reduci cuntuadamain (42 l'onn 2013, 32 l'onn 2016, e da quellas pudevan 15 vegnir duvradas mo durant ina part da l'onn).

49. Malgrà las stentas da la Confederaziun ed en spezial ses sustegn per la Fundaziun (cf. artitgel 5) e malgrà numerusas iniziativaas da chantuns che han adattà lur plans directivs en vista a la creaziun da novas plazzas (Jura), che han nominà gruppas da lavur per chattar soluziuns (Solothurn, Neuchâtel, Thurgau, Ticino) u che han endrizzà novas plazzas (Basel-Stadt, Bern/Berne, Aargau, Freiburg/Fribourg), sto il Comité consultativ displaschaivlamain constatar ch'i n'èn er vinavant betg avant maun avunda plazzas e che la situaziun generala è daventada mendra dapi il terz ciclus da surveglianza, cunzunt tar las plazzas da transit. La mancanza da plazzas adattadas è in quità permanent ed impurtant da las persunas che appartegnan a questas minoritads. Ella restrenscha lur capacitad da finanziair ils custs da viver per lur famiglias u da pussibilitar a lur uffants l'access al sistem da scola (cf. artitgel 12).

50. L'avrigl 2014 han persunas che appartegnan a la minoritad jenica demonstrà a Bern/Berne ed a Biel/Bienne cunter la mancanza da plazzas. A Bern/Berne han els occupà l'Allmend. Suenter 2 emnas è il champ vegnì schlià tras la polizia chantunala da Bern/Berne, perquai che l'areal era reservà per ils visitaders da la fiera da primavaira ch'è vegnida averta intgins dis pli tard. Il Comité consultativ è vegnì infurmà che pliras organisaziuns e famiglias han reclamà pervia da l'intervenziun da la polizia ed han descrit quella sco inadeguata e violenta⁴⁸.

51. Er resguardond il fatg ch'igl è en emprima lingia chausa dals chantuns da metter a disposiziun plazzas⁴⁹, è il Comité consultativ da l'avis che la Confederaziun pudess surpigiar ina rolla decisiva, tras quai ch'ella terminescha questa bloccada e procura ch'ils chantuns e las vischnancas observian effectivamain las obligaziuns internaziunalas da la Svizra en il sector dals dretgs umans. Cumbain che la finamira da 40 plazzas da staziunament e dad 80 plazzas da transit para dad esser in consens cuminaivel da las differentas partidas participadas⁵⁰ e cumbain che la versiun la pli actuala dal sboz dal plan d'acziun federal

⁴⁶ Comité consultativ, segund Parairi davart la Svizra, deliberà ils 29 da favrer 2008, alinea 64.

⁴⁷ Cf. tranter auter Rapport statal, alinea 29, sco er rapport annual 2016 da la Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», da consultar sut: http://www.fondation-gensduvoyage.ch/autrefois-nosjours/sites/stiftung-fahrende.ch.geschichte-gegenwart/files/doc/jahresbericht_2016_dreisprachig.pdf

⁴⁸ RTS Info, *Colère des Yéniches: «Vous n'avez plus de nom, vous avez un numéro»*, 25 d'avrigl 2014, da consultar sut: <https://www.rts.ch/info/regions/berne/5800519-colere-des-yeniches-vous-n-avez-plus-de-nom-vous-avez-un-numero-.html>; Der Bund, «Die stärkste Form von Repression seit der Verfolgung durch Pro Juventute», 26 d'avrigl 2014, da consultar sut: <https://www.derbund.ch/bern/kanton/Die-staerkste-Form-von-Repression-seit-der-Verfolgung-durch-Pro-Juventute/story/29461055>; Blick, *Fahrende klagen Berner Polizei an «Sie waren wie die Gestapo»*, 25 d'avrigl 2014, da consultar sut: <https://www.blick.ch/news/schweiz/bern/fahrende-klagen-berner-polizei-an-sie-waren-wie-die-gestapo-id2816137.html>

⁴⁹ Cf. er Comité consultativ, terz Parairi davart la Svizra, deliberà ils 5 da mars 2013, alinea 53.

⁵⁰ Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», rapport annual 2016, da consultar sut: http://www.fondation-gensduvoyage.ch/autrefois-nosjours/sites/stiftung-fahrende.ch.geschichte-gegenwart/files/doc/jahresbericht_2016_dreisprachig.pdf

prevesa da crear questas plazzas entaifer ils proxims 5 onns⁵¹, constatescha il Comité consultativ che las mesiras prendidas fin ussa per cuntanscher questa finamira è anc adina insufficientas en la pratica.

52. Il Comité consultativ è stà surprais da vegnir a savair che l'incumbensa d'administrar e da mantegnair las plazzas è vegnida delegada en tscherts cas a la polizia. Quai pudess (er sche quai è forsa incorrect) vegnir interpretà sco sorveglianza permanente uffiziala da questas minoritads, cunzunt sche questa administraziun dovra controllas sistematicas da l'identitad. I fiss pli cunvegnent da delegar questa incumbensa a persunas che n'han nagina pussanza executiva, per exempel ad emploiads communal. En general han plirs partenaris da discurs dal Comité consultativ remartgà ch'i saja difficil per umans cun ina moda da viver nomada da chattar l'unitad u la persuna ch'è cumpetenta per els en in tschert chantun, schizunt sch'i sa tracta dals servetschs socials. Las proceduras administrativas e l'organisaziun dals servetschs socials sajan ultra da quai savens adattadas mal a lur situaziun e resguardian memia pauc lur moda da viver.

53. La Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas stoppian sensibilisar cun mesiras coordinadas la publicitad per la moda da viver dals viagiants, per che lur dretgs possian vegnir promovids e protegids independentamain da la naziunalitad (cf. artitgel 4 e 6). Per mantegnair e per sviluppar las culturas da questas minoritads èsi d'ina impurtanza centrala da crear cundiziuns che procuran che las plazzas necessarias stettian a disposiziun e che quellas vegnian acceptadas d'ina maioritad.

Recumandaziun

54. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da deliberar uschè svelt sco pussaivel il sboz dal plan d'acziun federal, da realisar immediatamain las mesiras proponidas en quel e da sensibilisar la publicitad per la moda da viver nomada. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads d'endrizzar avunda plazzas entaifer il termin previs en il sboz dal plan d'acziun.

«Fermadas spontanias» sin terren privat

55. Fin ch'in dumber sufficient da plazzas publicas è avant maun, preschenta il sboz dal plan d'acziun federal fermadas spontanias sin terren privat sco med impurtant per cumpensar la mancanza da plazzas publicas⁵². Per ils represchentants da las cuminanzas dals Jenics, Sinti e Manouches è «fermadas spontanias» medemamain in med cumprovà per chattar ina piazza per intgins dis, cunzunt perquai ch'i mancan plazzas publicas per quest intent. Ina fermada spontana consista principalmain dal fatg ch'i vegn fatga ina cunvegnientscha directamain cun in proprietari d'in bain immobigliar privat, per il solit cun in pur, e ch'i vegnan lura endrizzadas installaziuns tenor ils detagls concludids a bucca.

56. La Lescha federala davart il commerzi ambulat e l'ordinaziun executiva appartegnenta è vegnida revedida il december 2016 resp. il december 2017 ed entradas en vigor il 1. da fanadur 2018. Sin basa da questas midadas sto vegnir inoltrà – cun mintga nova dumonda da survegnir ina permissiun per il commerzi ambulat – il consentiment en scrit dal proprietari dal bain immobigliar, sin il qual la persuna petenta vul sa fermar. Las novas disposiziuns legalas prevesan ultra da quai che la permissiun po vegnir retratga en cas da disturbis

⁵¹ Gruppa da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma», rapport e plan d'acziun, chapitel 3.3.1 e 3.3.2, 21 da december 2016.

⁵² Plan d'acziun, stadi intermediar december 2016, chapitel 3.3.3.

considerabels da l'urden public e ch'ella po vegnir renovada pir suenter 2 onns. En las explicaziuns tar la midada da l'Ordinaziun davart il commerzi ambulants⁵³ vegni precisà ch'i sto vegnir decidì davart ina tala retratga da la permissiun en il cas singul e resguardond il princip da commensurabladad e che la permissiun dastga vegnir retratga mo, sch'il donn dal proprietari è resultà en connex cun l'execuziun dal commerzi respectiv.

57. Tscherts partenaris da discurs dal Comité consultativ, tranter auter er represchentants uffizials dals chantuns e da la Fundaziun, descrivan las «fermadas spontanias» sco resultat d'ina cunvegientscha informala cun il proprietari respectiv, per il solit cun in pur, che serva a tuttas duas partidas – tant als viagiants che tschertgan ina piazza sco er al pur che tschertga ina funtauna d'entradas supplementara. Tenor ils represchentants da las organisaziuns dals Jenics, Sinti e Manouches pudess quest sistem vegnir periclità tras il fatg che las pretendenzas da la nova lescha – numnadamain da preschentar in consentiment en scrit dal proprietari dal bain immobigliar en cumbinaziun cun la prescripziun d'inoltrar sco fin ussa la dumonda 20 dis avant il cumenzament da l'activitad – na pon betg vegnir ademplidas en la pratica. Per la moda da viver nomada signifitga quai in obstachel serius che pudess impedir ils commerziants da finanziar lur custs da viver, durant ch'els èn en viadi.

58. Il Comité consultativ parta il punct da vista dals Jenics, Sinti e Manouches cun ina moda da viver nomada, ch'èn da l'avis che questas midadas da lescha pudessan imponer ad els – tut tenor l'interpretaziun – formalitads e sancziuns sproporziunadas. Il Comité consultativ beneventa ch'ina grupp da lavur cun la participaziun dals chantuns e da las vischnancas tschertga – fin a l'entrada en vigur da las novas disposiziuns giuridicas e sut l'egida dal Secretariat da stadi per l'economia – soluziuns pragmaticas che permettian d'applitgar las novas disposiziuns giuridicas, mantegnend a medem temp la moda da viver nomada dals Jenics, Sinti e Manouches.

Recumandaziun

59. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da dar – tar l'elavuraziun da novs texts da lescha, per exempel davart l'urden public – in'attenziun commensurada al mantegniment da l'identitad e da la cultura da persunas che appartegnan a minoritads naziunals e da proteger lur dretg d'exequir lur tradiziuns. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da garantir che la revisiun da la Lescha federala davart il commerzi ambulants e da l'ordinaziun correspundenta vegnia interpretada ed applitgada proporziunalmain en regard a las finamiras.

Artitgel 6 da la Convenziun da basa

Toleranza e dialog intercultural

60. Las autoritads federalas, chantunals e communalas promovon en moda engaschada la chapientscha interculturala e quai cun mesiras e cun programs ils pli differents, numnadamain cun programs chantunals d'integraziun e cun mesiras per sustegnair projects da la societad civila. Il Comité consultativ beneventa il clima general da la toleranza envers minoritads linguisticas. Ultimamain è ina Iniziativa dal pievel davart ils servetschs da dretg public dal radio e da la televisiun (cf. artitgel 9) vegnida refusada, quai che mussa cleramain che la societad svizra accepta da princip la plurilinguitad e ch'igl è impurtant da la promover,

⁵³ Departament federal d'economia, furmazion e retschertga, Explicaziuns tar la midada da l'Ordinaziun davart il commerzi ambulants (CS 943.11), 25 d'october 2017, da consultar sut: <https://www.news.admin.ch/news/message/attachments/50742.pdf>

en spezial sur las medias publicas che emettan programs en las linguas minoritaras. L'ultim temp vegni empruvà cun ina retscha d'iniziativas dal pievel da limitar il dumber da linguas obligatoricas sin il stgalim primar, sco per exempel cun l'iniziativa «Mo ina lingua estra en la scola primara» en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni (cf. artitgel 14).

61. Cun agid da quotas liantas e da purschidas da qualificaziun per il personal vegn promovida la plurilinguitad entaifer l'administraziun federala (cf. artitgels 10 e 15) ed il barat tranter personas che appartegnan a minoritads linguisticas vegn sustegnì permanentamain (cf. artitgel 5). Tuttina vali d'intensivar la promoziun da la plurilinguitad per la francar duravlamain en l'administraziun chantunala dals chantuns bilings e trilings (cf. artitgels 10, 11 e 14).

62. Las autoritads èn conscientas che la gronda part da la populaziun sa anc relativamain pauc da la moda da viver e da la cultura da las personas che appartegnan a las cuminanzas dals Jenics, Sinti e Manouches. En il Rapport statal⁵⁴ vegni punctuà che projects per endrizzar novas plazzas da staziunament, da transit e da passagi duessan vegnir accumpagnads da mesiras che promovon l'acceptanza da las minoritads tras la maioritad per stgaffir uschia in clima da confidenza. En quest regard vegnan lantschadas regularmain iniziativas sin plaun da la Confederaziun e dals chantuns per promover la moda da viver nomada. Il settember 2016 è il cusseglier federal Alain Berset sa participà a la «Feckerchilbi», il festival tradiziunal dals Jenics, Sinti e Manouches svizzers che ha gù lieu per l'emprima giada a Berna per motivs d'ina meglra percepziun. Finzialmain è l'occurrenza vegnida promovida da l'Uffizi federal da cultura. Er il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem ha sustegnì finzialmain dapi l'onn 2013 11 projects per cumbatter l'antiziganissem.

63. Malgrà questas stentas existan anc adina stereotips envers Jenics, Sinti e Manouches (cf. chapitel «Pleds instigants» qua sutvart). I èn vegnidas annunziadas pliras demonstraziuns da gruppas localas cunter l'installaziun da novas plazzas. En quest connex han perscrutaders da l'Universitad da Turitg fatg l'onn 2013 in studi⁵⁵ davart ils rapports sur da Jenics e Roma en las medias svizras las pli impurtantas durant ils onns 2005–2012. Igl è sa mussà che la preschentaziun mediala è stada fitg manglusa e che la mesadad dals rapports analisads cunteneva infurmaziuns pauschalisantas che intermedieschon savens stereotips negativs. Sco reacziun sin quai ha la Cumissiun federala cunter il rassissem appellà a las medias da rapportar en moda pli precauta dals Jenics e Roma e da formular lur rapports en moda pli differenziada e senza generalisaziuns e da procurar ch'ils cuntengns vegnian preschentads or da differentas opticas e puncts da vista.

Recumandaziun

64. Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads federalas da promover pli fitg projects da sensibilisaziun che vulan reducir pregiudizis envers la furma da viver nomada dals Jenics, Sinti e Manouches, en spezial projects che sa drizzan a las medias u als collavurats da las medias.

Pleds instigants

65. Tenor l'artitgel 261 dal Cudesch penal svizzer vegn chastia tgi che appellescha publicamain d'odiar u da discriminar ina persuna u ina grupp da personas pervia da sia

⁵⁴ Rapport statal, alinea 86.

⁵⁵ Universitad da Turitg, Studie zur Qualität der Berichterstattung über Roma in Leitmedien der Schweiz, da consultar sut: <http://www.ekr.admin.ch/dokumentation/d107/1120.html>

razza, sia etnia u sia religiun (cf. artitgel 4). Il Comité consultativ constatescha che pregiudizis ch'existan anc adina envers Jenics, Sinti e Manouches pon chaschunar ina tenuta ostila envers lur moda da viver e prenda enconuschientscha cun displaschair dal dumber da protestas e da demonstraziuns da gruppas localas cunter l'installaziun da plazzas da staziunament e da passagi en lur vischinanza, nua ch'i èn da vesair placats, sin ils quals «persunas viagiantas» vegnan preschentadas cun expressiuns e cun maletgs offenders. Ultra da quai deplorascha el fermamain las novas acziuns violentas cunter commembers da cuminanzas gidieuas⁵⁶ e l'augment d'ostilitads envers tals en la publicitad, numnadamain en raits socialas. El observa ina tendenza cumparegliabla envers cuminanzas muslimas, cun acts da vandalissem sin santeris e cun graffitis cun parolas d'odi sin moscheas⁵⁷ e prenda enconuschientscha da plirs cas da plets instigants, puspè oravant tut en raits socialas.

66. A l'avis dal Comité consultativ èn questas manifestaziuns publicas repetidas d'ostilitads envers Jenics, Sinti e Manouches sco er envers cuminanzas gidieuas e muslimas cleramain «plets instigants» en il senn da la recumandaziun nr. R (97) 20 dal Comité dals ministers als stadis commembers. En vista al fatg che tscherts da quests plets instigants derivan da politichers declera il Comité consultativ anc ina giada che comunicaziuns da quest gener hajan in effect decisiv per la debatta publica, perquai che questas personalitads da la vita publica hajan ina influenza speziala e perquai che lur acziuns e lur remartgas vegnian propagadas e rinforzadas immediatamain da las medias. Pervia da las largias en l'effectiv da datas pon vegnir constatadas mo cun difficultads – sumegliantamain als cas da discriminaziun – tendenzas en connex cun plets instigants; tar ils interlocutors da las gruppas pertutgadas exista però en general l'impressiun ch'i dettia in cler augment da plets instigants, spezialmain en l'internet.

67. Il Comité consultativ è vegni infurmà d'intgins interlocutors betg statals che lur stentas da manar cas da plets instigants davant dretgira hajan mo darar success, perquai ch'els na survegnian sco organisaziuns nagin dretg da purtar plant. Quai è spezialmain problematic, sche las organisaziuns vulan agir cunter comunicaziuns publicas che han en mira ina minoritad sco unitad. En quest cas pudess ina persona u schizunt ina gruppa da personas vegnir resguardada sco inizianta d'in plant popular, e pervia da quai la vegniss probablamain er refusà il dretg per agir en l'interess general. Però è il Comité consultativ vegni orientà da las autoritads davart lur intenziun da dar quest dretg ad organisaziuns nungovernamentalas per defender l'interess general sin quest champ spezial en proceduras civilas.

68. En vista al dumber da plets instigants communitgads ad el deplorascha il Comité consultativ ch'i na dettia nagin mecanissem da reacziun cumplessiv che garanteschas che tut ils plets instigants vegnian condemnads immediatamain, er en il discurs politic, e che cuntramesiras vegnian prendidas resolutamain sin il nivel il pli aut. Ultra da quai deplorascha el che plets instigants na vegnian betg survegliads sistematicamain e na sajan betg scumandads explicitamain. Tenor la giurisdicziun constanta dal Tribunal europeic dals dretgs umans na giudan plets instigants nagina protecziun tenor l'artitgel 10 da la Convenziun

⁵⁶ CICAD, *Antisémitisme en Suisse Romande*, rapport 2017.

⁵⁷ Nermina Ademović-Omerčić: Islamophobie in der Schweiz: Länderbericht 2017, en: Enes Bayraklı & Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2017*; cf. tranter auter ARCInfo, *Lausanne: le carré musulman du cimetière du Bois de Vaux saccagé dans la nuit de vendredi à samedi*, 14 d'october 2017, da consultar sut: <https://www.arcinfo.ch/articles/suisse/lausanne-le-carre-musulman-du-cimetiere-du-bois-de-vaux-saccage-dans-la-nuit-de-vendredi-a-samedi-708379> u Grenchner Tagblatt, *Illegaler flüchtet von der Moschee-Baustelle – Polizist stürzt bei Verfolgung in die Tiefe*, 13 da december 2017, da consultar sut: <https://www.grenchnertagblatt.ch/solothurn/grenchen/illegaler-fluechtet-von-der-moschee-baustelle-polizist-stuerzt-bei-verfolgung-in-die-tiefe-131993734>

europèica dals dretgs umans che garantescha la libertad d'exprimer sia opiniun.⁵⁸ Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads d'examinar la pussaivladad d'examinar sistematicamain talas externaziuns e da las perseguitar penalmain en cas da basegn e da dar il medem mument il dretg a las persunas ed a las gruppas pertutgadas da defender cumplainamain lur dretgs davant dretgira.

Recumandaziuns

69. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns sin tut ils plauns da condemnar sistematicamain ed immediatamain tut las manifestaziuns d'intoleranza, saja quai antiziganissem, antisemitissem u ostilitad envers Muslims, en spezial en il discurs public, en il senn da la recumandaziun nr. R (97) 20 dal Comité dals ministers als stadis commembers concernent «pleds instigants». El appellescha plinavant ad ellas d'examinar sistematicamain talas manifestaziuns e da perseguitar penalmain ils auturs.

70. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun da conceder a persunas che appartegnan a minoritads naziunalas la pussaivladad da far valair davant dretgira lur dretgs sco victimas da pleds instigants, en spezial cun dar il dretg ad organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess general e da represchentar ils dretgs ed ils interess da las victimas.

Cumbat cunter crims per odi

71. L'onn 2017 èn vegnids annunziads 189 incidents antisemitics⁵⁹, sis da quels èn stads attatgas violentas. En quest connex èn tranter auter vegnidas pendidas si bandieras che han intimà da mazzar Gidieus. Intgins interlocutors dal Comité consultativ han rapportà ultra da quai ch'in neonazi haja attatgà il fanadur 2015 a mesa via a Turitg in um che purtava ina kippa. L'attatgader è vegnì sentenzià il mars 2018 ad in chastì da detenziun da 2 onns.⁶⁰ Ils represchentants da communitads gidieuas deploreschan ultra da quai la vendita d'ediziuns betg commentadas da *Mein Kampf*, che contribuescha a lur avis a l'ulteriura derasaziun da l'antisemitissem. Il Comité consultativ ha enclatga per ils sentiments e per ils motivs che pledan cunter la derasaziun da quest cudesch⁶¹ e deplorescha che questa pratica n'è betg reglada en Svizra tras ina lescha. Il december 2016 è vegnida inoltrada ina moziun parlamentara en la chombra pitschna dal parlament svizzer (*Cussegl dals chantuns*)⁶² cun la supplitga a la Confederaziun ed als chantuns da proteger meglier cuminanzas religiusas ch'èn smanatschadas da terrorissem e d'extremissem, en spezial la cuminanza gidieua. Las autoritads federalas han sin quai nominà gruppas da lavur cun l'incumbensa da discutir il proceder necessari e la finanziaziun. Da questas gruppas da lavur fan part represchentants da las cuminanzas gidieuas e muslimas sco er dals chantuns, ch'èn incumbensads primarmain cun dumondas da segirezza. Dal process da consultaziun è resultada ina soluziun

⁵⁸ Tribunal europeic dals dretgs umans, *Jersild cunter il Danemarc*, 23 da settember 1994, seria A nr. 298, alinea 35; cf. er *Pavel Ivanov cunter la Russia*, 35222/04, sentenza dals 20 da favrer 2007; *M'Bala M'Bala cunter la Frantscha*, 25239/13, sentenza dals 20 d'october 2015, alinea 40.

⁵⁹ En la part tudestga da la Svizra ha la FSCI (Federaziun svizra da las communitads israelitas) registrà 39 cas: cf. rapport annual 2017 da la FSCI, da consultar sut: www.antisemitismus.ch; en la part franzosa da la Svizra èn vegnids registrads 150 cas da la CICAD (Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation), cf. CICAD, rapport annual 2017, da consultar sut: http://www.cicad.ch/sites/default/files/basic_page/pdf/Rapport%20Antise%CC%81mitisme%20en%20Suisse%20romande%202017.pdf

⁶⁰ Le Matin, «Un néonazi en prison pour avoir craché sur un juif», publictà ils 13 da mars 2018, da consultar sut: <https://www.lematin.ch/suisse/neonazi-retour-prison-crache-juif/story/15028996>

⁶¹ Ils dretgs d'autur da la Republica da Baviera èn scadids la fin da l'onn 2015.

⁶² Moziun 16.3945, «Protecziun da cuminanzas religiusas cunter violenza terroristica ed extremistica», da consultar sut: <https://www.parlament.ch/de/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaefte?AffairId=20163945>

dubla. Per l'ina vegn il Cussegl federal a relaschar in'ordinaziun sin basa da l'artitgel 386 dal Cudesch penal⁶³ che al pussibilitescha da sustegnair immediatamain cun meds finansials las mesiras ch'èn fin ussa vegnidas purtadas da las minoritads, tranter quellas mesiras da sensibilisaziun e da scolaziun.

72. Per l'otra dastgass vegnir relaschada ina nova lescha federala sin basa da l'artitgel 57 alinea 2 da la Constituziun federala.⁶⁴ Dals chantuns vegn spetgà in engaschament pli grond, en spezial en quai che pertutga la finanziaziun. Il mument che quest Parairi è vegnì deliberà n'ha la Conferenza dals directurs chantunals da giustia e polizia (CDCGP) anc betg prendì posiziun en chaussa. Il Comité consultativ beneventa il dialog tranter las autoritads e las minoritads pertutgadas e las mesiras legislativas proponidas da la grupp da lavur menziunada, deplorascha però che las cuminanze gidieuas han stuì pajar fin ussa sezzas ina part considerabla da las mesiras da segirezza quotidianas ch'ellas han prendì pervia dal sentiment d'ina periclitaziun creschenta, spetgond mesiras concretas.

Recumandaziun

73. Il Comité consultativ recumonda da perseguitar vinavant e da realisar immediatamain las mesiras identifitgadas, per che la segirezza da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas saja garantida, ed el appellescha a las autoritads chantunals da sustegnair vinavant las stentas da la Confederaziun, en spezial cun gidar a finanziair questas mesiras.

Discriminaziun da Roma betg svizzers

74. Il Comité consultativ aveva gia constatà⁶⁵ che blers Roma svizzers dovran las piazzas da passagi ch'èn vegnidas endrizzadas da las autoritads svizras. En il sboz dal plan d'acziun da la Confederaziun vegni recumandà da resguardar ils basegns da questas persunas cun planisar piazzas novas. Il Comité consultativ prenda però enconuschientscha da la relaziun mintgatant critica tranter Jenics, Sinti e Manouches d'ina vart ed ils Roma, tranter quels ils Roma betg svizzers, da l'otra vart. En spezial è el vegnì infurmà dal fatg ch'in pèr gruppas sajan mo navidas prontas da parter ina piazza u da sa trategnair sin ina piazza ch'è avant vegnida duvrada da Roma betg svizzers. La consequenza da quai saja che tschertas piazzas n'èn explicitamain betg vegnidas dadas libras per viagiants da l'exteriur. En ses discurs cun las persunas pertutgadas è il Comité consultativ vegnì a savair ch'il motiv per la mancanza da prontezza è oravant tut quel che Roma betg svizzers viagian per regla en grondas gruppas e ch'els hajan perquai autras pretensiuns a piazzas. Tenor l'avis dal Comité consultativ duess en cas, nua ch'ina tscherta piazza duai – per motivs da l'adequatezza – vegnir reservada per gruppas pli pitschnas, esser decisiva la grondezza e betg la naziunalitad da las persunas respectivas per restrenscher l'access. Il Comité consultativ beneventa il sustegn da las autoritads federalas per projects d'intermediaziun che duain meglierar las relaziuns tranter las differentas gruppas cun moda da viver nomada, independentamain da lur naziunalitad u da lur appartegnientscha etnica, deplorascha però che numerusas piazzas èn scumandadas explicitamain per Roma betg svizzers. El deplorascha er ina tendenza sumeglianta da far la

⁶³ L'artitgel 386 dal Cudesch penal svizzer di: «1. La Confederaziun po prender mesiras da scleriment, mesiras d'educaziun ed ulteriuras mesiras che han l'intent d'evitar malfatgs e da prevegnir a la criminalitad. 2. Ella po sustegnair projects che han la finamira menziunada sut l'alinea 1. 3. Ella po sa participar ad organisaziuns che realiseschan mesiras en il senn da l'alinea 1 u crear e sustegnair talas organisaziuns. 4. Il Cussegl federal regla il cuntegn, las finamiras ed il gener da las mesiras da prevenziun.»

⁶⁴ En l'artitgel 57 da la Constituziun federala svizra hai num: «1. La Confederaziun ed ils chantuns procuran en il rom da lur cumpetenzas per la segirezza dal pajais e per la protecziun da la populaziun. 2. Els coordineschan lur stentas sin il sector da la segirezza interna.»

⁶⁵ Comité consultativ per la Convenziun da basa, segund Parairi davart la Svizra, favrer 2008, alinea 30.

differenza tranter «persunas viagiantas» svizras ed estras en communicaziuns politicas sco er uffizialas. Uschia vegnia creada potenzialmain ina tenuta refusanta envers persunas estras.

Recumandaziun

75. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns d'examinar las mesiras che scumondan a Roma betg svizzers da duvrar tshertas plazzas da fermar. El appellescha a las autoritads sin tut ils plauns da rinforzar las stentas da render enconuscent a las differentas cuminanzas la moda da viver nomada, er cun promover projects d'intermediaziun; el appellescha ad ellas da guardar che questas gruppas na vegnian betg isoladas permanentamain, e da reponderar las limitaziuns per l'access a tshertas plazzas da fermar sin persunas svizras.

Artitgel 8 da la Convenziun da basa

Dretg da manifestar persvasiuns religiusas

76. Tenor l'artitgel 21 da la Lescha federala davart la protecziun dals animals dal 2005 ch'è en vigur dapi il settember 2008, dastgan mammals vegnir mazzads mo, sch'els èn vegnids narcotisads avant ch'il sang vegn tratg (art. 21 al. 1). Il Cussegl federal po ultra da quai suttametter il mazzament d'ulteriurs animals a l'obligaziun da narcotisaziun (art. 21 al. 2) e fixar las metodos da narcotisar admessas (art. 21 al. 3), ed el regla er las pretensiuns envers la scolaziun ed envers la furnaziun supplementara dal personal dal stabiliment da maz. Charn koschra e charn halal dastgan però vegnir importadas ed èn suttamessas a taxas d'import pli pitschnas che auters products da charn. Il december 2015 è vegnida pretendida en ina iniziativa parlamentara⁶⁶ ina controlla pli severa da l'import da charn halal. Quai è vegnì motivà cun il fatg ch'i saja avant maun ina discriminaziun d'importaders da charn che na possian betg profitar da la tariffa da taglia pli bassa. En il text oriund da l'iniziativa vegni però discurrì mo da charn halal, ma l'iniziativa pudess – tenor las infurmaziuns da las autoritads svizras – chaschunar restricziuns tar charn koschra sco er tar charn halal. Il mument da la deliberaziun da quest parairi vegni anc debattà davart l'iniziativa en la chombra gronda dal parlament (*Cussegl naziunal*). Las autoritads conferman er che las cuminanzas gidieus e muslimas sajan vegnidas consultadas en la fasa preliminar da la procedura parlamentara.

77. Il Comité consultativ è vegnì infurmà da represchentants da las minoritads rumantschas che cults divins vegnian mintgatant celebrads en autras linguas ch'il rumantsch (per exempel en tudestg) pervia da la mancanza da plevons en las vischnancas rumantschas e pervia da la necessitad d'als recrutar a l'exteriur. Il Comité consultativ constatescha en quest connex che la nominaziun da plevons è tenor l'artitgel 99 alineas 3 da la Constituziun dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni chausa dals cumins-baselgia e betg dal chantun.

Recumandaziun

78. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas da mussar vinavant respect per sentiments religius en connex cun la dumonda da l'import da charn halal e da charn koschra e d'examinar – en cunvegrientscha cun las cuminanzas pertutgadas – soluziuns che resguardan la libertad da religiuin.

⁶⁶ Iniziativa 15.499, «Import da charn halal d'animals ch'èn vegnids mazzads senza ch'els sajan stads sturnids», da consultar sut: <https://www.parlament.ch/de/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaefte?AffairId=20150499>

Artitgel 9 da la Convenziun da basa

Access a las medias

79. La Societad svizra da radio e televisiun SRG-SSR⁶⁷ da dretg public derasa programs da plirs emetturs da radio e da televisiun exclusivamain en las linguas minoritaras. Latiers tutgan trais emetturs da radio e dus chanals da televisiun mintgamai per il territori linguistic franzos e talian sco er programs per il territori linguistic rumantsch. La concessiun actuala per la SRG-SSR scada ils 31 da december 2018 e vegn prolungada. Las premissas per questa prolungaziun èn vegnidas messas en dumonda il december 2015 tras ina iniziativa (designada sco «No Billag») che aveva la finamira d'abolir la radiodiffusiun da dretg public e tutta finanziaziun publica dal radio e da la televisiun. L'onn 2018 importavan las taxas da recepziun annualas 451 francs. Cun ellas èn vegnidas generadas circa 75 % da las entradas da la SRG SSR. L'onn 2019 vegnan ellas sbassadas a 365 francs. L'iniziativa ha pudì vegnir validada sco dira emprova per la solidaritad en Svizra en quel senn che la maioritad linguistica paja en il sistem existent ils custs per la derasaziun da programs en las linguas minoritaras. Davart l'iniziativa èsi vegnì votà ils 4 da mars 2018. En quest connex èn 71,6 % dals votants s'exprimids cunter l'iniziativa (tar ina participaziun a la votaziun da 54 %). Quest resulta mussa il sustegn en la populaziun svizra per la radiodiffusiun da dretg public ed er per programs per personas che appartegnan a minoritads naziunalas. Sco che represchentants da las regenzas han communitgà al Comité consultativ è la SRG SSR – tenor la nova concessiun per ils onns 2019–2022 – obligada da promover vinavant il barat linguistic tranter las cuminanzas linguisticas, ma er da garantir che ses programs per il barat interregional na vegnian betg derasads mo durant la notg, mabain er durant las uras d'emissiun principalas.

80. Il Comité consultativ è vegnì infurmà dal fatg ch'ina nova Lescha federala davart las medias saja planisada che duai remplazzar la Lescha federala davart radio e televisiun e che duai promover en spezial la derasaziun da cuntegns dal servetsch public sur medias online. La basa strategica per la lescha che vegn elavurada tranter auter cun represchentants da las minoritads linguisticas, dastgass pertutgar er las medias stampadas. Ultra da quai è il Comité consultativ vegnì rendì attent al fatg che la regenza dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni ha approvà il 1. da matg 2018 ina incumbensa parlamentara⁶⁸, cun la quala vegn pretendida l'elavuraziun d'in rapport davart l'avegnir da la politica da linguas e da medias en il chantun.

81. Tar l'agentura da novitads *Schweizerische Depeschenagentur* (SDA) è il cumenzament da l'onn 2017 vegnida endrizzada ina piazza per in correspondent da lingua taliana en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni.⁶⁹ Il Comité consultativ beneventa l'introducziun d'in servetsch da medias local en la part taliana dal chantun che duai meglierar la purschida d'infurmaziuns da questas medias ed augmentar il dumber da novitads talianas d'autras parts dal chantun. Cun interess ha el ultra da quai prendì enconuschientscha ch'in studi giuridic da l'*Universitad da la Svizra taliana*⁷⁰ crititgescha che la RSI (*Radiotelevisione svizzera di lingua italiana*, la partiziun taliana da la SRG-SSR) na mettia betg a disposiziun temp d'emissiun avunda per programs sur dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni e sur d'autras regions linguisticas, quai che cuntrafetschia a l'incarica da prestaziun da la SRG-SSR, e che ultra da quai er infurmaziuns davart il Tessin survegnian memia bler temp d'emissiun.

⁶⁷ SRG-SSR stat per *Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft / Societad svizra da radio e televisiun*.

⁶⁸ Parlament dal Graubünden/Grischun/Grigioni, «Incumbensa Atanes concernent l'avegnir da las infurmaziuns en il Grischun», da consultar sut:

<https://www.gr.ch/DE/institutionen/parlament/PV/Seiten/20180214Atanes06.aspx>

⁶⁹ Rapport statal, alinea 123.

⁷⁰ Quel n'è betg vegnì publictà, dentant concedì al Secretariat da la Convenziun da basa.

82. L'unica gasetta dal di rumantscha, *La Quotidiana*, ha var 4000 abunents. Sia finanziaziun n'è betg persistenta.⁷¹ Per l'onn 2018 han la Confederaziun, il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni, la *Lia Rumantscha* e l'Agentura da novitads rumantscha ANR sustegnì sia derasaziun cun ina donaziun cuminaivla da 200 000 francs. Tuttina ha l'editur da la gasetta dumandà in ulteriur sustegn da las autoritads, perquai che sia publicaziun stoppia uschiglio eventualmain vegnir sistida.⁷² Parallelamain a quai ha la *Lia Rumantscha* inoltrà a l'Uffizi federal da cultura in project per stgaffir ina nova structura che integrescha la partiziun rumantscha da la SRG SSR e ch'è en cas da rediger cuntegns per rumantsch e d'als metter a disposiziun als producents da medias.

83. Ils interlocutors dal Comité consultativ che appartegnan a las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches han rendì attent a las preschentaziuns medialas en general plitgusch negativas da questas cuminanzas, sco ch'il studi da l'Universitad da Turitg da l'onn 2013 aveva mussà (cf. artitgel 6)⁷³. Il Comité consultativ è d'accord en quel punct che las medias duain vegnir intimidadas da rapportar en moda pli positiva d'occurrentas culturalas dals Jenics, Sinti e Manouches, en spezial cun mesiras d'impuls che promovian – cun la participaziun cumplaina dals Jenics, Sinti e Manouches – la redacziun da cuntegns per sensibilisar la publicitad per la cultura e per la moda da viver da questas cuminanzas e che rinforzian uschia il pluralissem cultural. En quest connex renviescha il Comité consultativ a quai che la promoziun da la coesiun naziunala è in aspect central da l'incarica da prestaziun da la SRG-SSR.

Recumandaziuns

84. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da garantir che las disposiziuns da la concessiun per la radiodiffusiun da dretg public sajan cumpatiblas cun ils dretgs da las personas che appartegnan a las minoritads linguisticas tenor l'artitgel 9 da la Convenziun da basa e vegnian resguardadas da la Societad da radio e televisiun en la pratica. Ultra da quai encuraschescha il Comité consultativ las autoritads federalas e chantunalas da sustegnair vinavant l'ediziun e la derasaziun da las medias rumantschas, en spezial da la gasetta dal di *La Quotidiana* e da las medias talianas.

85. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunalas da promover – cun la participaziun activa dals Jenics, Sinti e Manouches – la derasaziun da cuntegns da medias che sensibiliseschan la publicitad per la cultura, per la moda da viver e per ulteriurs fatgs da questas cuminanzas.

86. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunalas da garantir cun in dialog avert e cun ina consultaziun che novas prescripziuns da dretg sajan inclusas en il sector da las medias e tegnian quint da tut las personas che appartegnan ad ina minoritad naziunala, en spezial da las personas che discurren ina lingua minoritara.

⁷¹ RTS, «Sauvetage de l'unique quotidien en langue romanche de Suisse», artitgel dals 17 d'avust 2017: <https://www.rts.ch/info/regions/autres-cantons/8848962-sauvetage-de-l-unique-quotidien-en-langue-romanche-de-suisse.html>

⁷² La Tribune de Genève, «L'unique quotidien romanche sur la sellette», artitgel dals 31 da mars 2017: <https://www.tdg.ch/suisse/L-unique-quotidien-romanche-sur-la-sellette/story/31421487>

⁷³ Universitad da Turitg, Studie zur Qualität der Berichterstattung über Roma in Leitmedien der Schweiz, da consultar sut: <http://www.ekr.admin.ch/dokumentation/f107/1120.html>

Artitgel 10 da la Convenziun da basa

Promoziun ed utilisaziun da las linguas minoritaras sin plaun federal

87. La Lescha federala davart las linguas naziunalas s'occupa tant cun la plurilinguitad sin plaun federal sco er cun la diversitad linguistica en la societad sco tala. L'artitgel 6 da la lescha garantescha a mintga persuna il dretg da sa drizzar a las autoritads federalas en ina lingua uffiziala da sia tscherna e da survegnir ina resposta en questa lingua. Las personas da lingua rumantscha pon sa drizzar a las autoritads federalas en ina varianta dal rumantsch tschernida dad ellas, las autoritads federalas respundan en *rumantsch grischun*. Il Cussegl federal po però restrenscher la libra tscherna da las linguas uffizialas per il contact cun autoritads, da las qualas l'activitad è limitada ad ina tscherta regiun. Il Comité consultativ constatescha che la politica da plurilinguitad vegnia realisada bain en la pratica da l'administraziun federala.

88. Las decisiuns dal Tribunal federal vegnan communitgadas conform a la Lescha federala davart las linguas naziunalas en la lingua da la persuna petenta. Il Comité consultativ resguarda questa pratica sco cumpatibla cun las disposiziuns da la Convenziun da basa e beneventa quest concept per la plurilinguitad. Tenor l'opiniun d'intgins da ses interlocutors èn advocats senza diplom en talian u rumantsch però plitgusch disposts d'inoltrar plants en tudestg u en franzos che en talian u en rumantsch. Quai po difficultar l'access a decisiuns dal Tribunal federal a personas che discurren ina lingua minoritara. Il Comité consultativ è preoccupà dal fatg ch'i pudess daventar difficil a lunga vista per tschertas personas da far valair lur dretgs, sche la giurisdicziun sa sviluppa vinavant mo en tschertas linguas.

Recumandaziun

89. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas da cuntinuar cun lur stentas che procuran ch'ils appartegnents da tut las cuminanzeas linguisticas hajan propi ils medems dretgs, uschia ch'ils umans possian duvrar vinavant lur atgna lingua en il contact cun l'administraziun federala, e supplitgescha ellas da laschar translatar – tenor lur bainapprezar e suenter avair consultà ils represchentants da las minoritads pertutgadas – en autras linguas naziunalas las decisiuns dal Tribunal federal las pli impurtantas concernent ils dretgs da las personas che appartegnan a minoritads naziunalas.

Utilisaziun da las linguas minoritaras en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni

90. La Lescha chantunala da linguas⁷⁴ ch'è en vigur dapi l'onn 2008, cuntegna disposiziuns davart l'utilisaziun da las trais linguas chantunalas uffizialas, q.v.d. tudestg, rumantsch e talian. Tenor quellas po mintga persuna sa drizzar a las autoritads chantunalas en ina lingua uffiziala da sia tscherna (art. 3 al. 2) e survegnir ina resposta en questa lingua (art. 3 al. 3). En il parlament chantunal pon ils deputads s'exprimer en la lingua uffiziala da lur tscherna (art. 4 al. 1) e pretender la translaziun da documents en ina lingua uffiziala ch'els chapeschan (art. 4 al. 2). A las dretgiras chantunalas pon ils derschaders duvrar per las tractativas a bucca la lingua uffiziala da lur tscherna (art. 7 al. 2), en la procedura en scrit sa drizza la lingua però tenor la lingua uffiziala che vegn duvrada en la decisiun contestada respectivamain da la partida accusada (art. 8), sche las partidas n'han fixà nagut auter (art. 7 al. 5). Sch'ina partida na sa però betg la lingua uffiziala duvrada, po ella dumandar ina translaziun gratuita (art. 7

⁷⁴ Lescha da linguas dal chantun Grischun (DG 492.100) dals 19 d'october 2006.

al. 4). Sin plaun regional⁷⁵ vala il suandant: Sch'ina regiun ha mo ina lingua uffiziala, vegn quella duvrada per la procedura, per la tractativa principala e per la decisiun (art. 9). En regiuns plurilinguas percurter pon las partidas fixar ina da sias linguas per la procedura en scrit, entant che la tractativa principala vegn fatga en la lingua che vegn duvrada en la decisiun contestada respectivamain da la partida accusada (art. 10).

91. Il Comité consultativ beneventa l'aut grad da protecziun che las linguas minoritaras (rumantsch e talian) gaudan tenor la lescha chantunala da linguas. Tenor infurmaziuns da represchentants da las minoritads linguisticas existan ultra da quai difficultads tar l'access a documents da l'administraziun chantunala en rumantsch u en talian, numnadamain ad actas da la regenza u a documents da la lavur parlamentara, en spezial sche commembers d'ina cumissiun na dovran betg ina lingua minoritara en la cumissiun e sch'i n'è betg vegnida dumandada ina translaziun en ina da questas linguas. Ultra da quai è il Comité consultativ vegnì infurmà dal fatg ch'i sajan avant maun translaziuns en linguas minoritaras da paginas d'internet d'instituziuns publicas (per exempel d'in ospital) che derivian apparentamain da programs da translaziun online, quai che chaschunia resultats betg cuntentaivels. Intgins interlocutors dal Comité consultativ han ultra da quai deplorà che campagnas d'infurmaziun, en spezial en la prevenziun da la sanadad u per promover il sport, vegnian fatgas per gronda part en la lingua maioritara. Il Comité consultativ è er vegnì infurmà dal fatg che tscherts servetschs d'urgenza na sajan betg accessibels di e notg en las linguas minoritaras. Quai difficulteschia la comunicaziun cun persunas en situaziuns d'urgenza.

92. Tenor l'art. 6 da la lescha chantunala da linguas vegnan las plazzas en l'administraziun chantunala occupadas da preferenza cun quels candidats che san almain duas linguas chantunalas uffizialas, sch'ils candidats annunziads han las medemas qualificaziuns. Il Comité consultativ beneventa il concept pluriling francà en quest text da lescha, constatescha però a maun d'infurmaziuns da represchentants da la minoritad taliana ch'i na dettia nagins funcziunaris da lingua taliana ni sin ils quatter stgalims da salari suprema da l'administraziun chantunala ni en la giustia chantunala. En quest connex ha il Comité consultativ prendì enconuschientscha d'ina glista da plazzas, che las autoritads chantunalas han publicità ultimamain, ed ha constatà ch'il savair talian n'è vegnì premiss en nagina da quellas publicaziuns, mabain resguardà en il meglier cas sco avantatg.

Recumandaziun

93. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni da promover pli fitg l'utilisaziun da las linguas minoritaras en lur lavur quotidiana, tar campagnas d'infurmaziun sco er en l'administraziun ed en la giustia.

Artitgel 11 da la Convenziun da basa

Indicaziuns topograficas bilinguas u trilinguas ed ulteriuras tavlas, adressas ed inscripziuns

94. Tenor l'artitgel 49 da l'Ordinaziun dal Cussegl federal davart la signalisaziun da las vias vegnan ils nums da vischnancas u da vitgs scrits sin las tavlas en la lingua uffiziala da la vischnanca correspudenta. En vischnancas bilinguas vegn duvrada la lingua che vegn discurrida da la maioritad dals abitants; però sto vegnir agiuntada ina lingua minoritara, sche

⁷⁵ Il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni è dividì en 11 regiuns. En la structuraziun administrativa da la Svizra è la regiun in'unitad che sa chatta tranter il chantun e las vischnancas e che furma en spezial la basa per l'organisaziun giudiziala.

la grupp linguistica pli pitschna cumpiglia almain 30 % dals abitants En il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni ston indicaziuns topograficas vegnir scrittas tenor l'artitgel 8 da l'ordinaziun chantunala da linguas⁷⁶ ed independentamain da l'applicaziun da las disposiziuns federalas numnadas qua survart mintgamai en la lingua uffiziala da la vischnanca pertutgada. Il Comité consultativ è vegnì infurmà d'intgins da ses interlocutors, che vischnancas bilinguas divergeschian en la pratica mintgatant da l'ordinaziun chantunala e dovrian la lingua da la majoritad dals abitants da la part dal vitg respectiv sin tavlas topograficas u per inscripziuns. Perquai possia la lingua entaifer la medema vischnanca esser differenta tut tenor la part dal vitg.

95. Il Comité consultativ beneventa la pussaivladad prevista da la lescha, da scriver sin las tavlas ils nums dals vitgs en ina lingua minoritara, tira però endament che l'artitgel 11 da la Convenziun da basa valia er per autras indicaziuns topograficas sco tavlas da via. El conferma puspè ses avis, che valurs minimalas en cifras che vegnan fixadas sco premissa per applitgar tscherts dretgs da minoritads, stoppian vegnir interpretadas en moda flexibla. Cas cuntrari fissan las personas che appartegnan a minoritads naziunales en dumonda obligadas indirectamain da s'identifitgar, per che l'access a tscherts dretgs restia mantegnì. Il medem mument stoppia la decisiun individuala, sch'ins s'identifitgescha cun ina tscherta minoritad u betg, vegnir respectada d'autras personas che decleran lur appartegnientscha a la medema grupp e na dastgan er far nagin squitsch.⁷⁷ En quest connex è il Comité consultativ da l'avis ch'il princip territorial tenor la pratica usitada vegnia interpretà en moda stretga e che la quota procentuala determinada per montar tavlas en duas linguas saja nuncunvegnentamain auta.

Recumandaziun

96. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads federalas e chantunales da promover l'utilisaziun d'indicaziuns topograficas bilinguas u trilinguas en ils chantuns ed en las vischnancas bilinguas u trilinguas, en spezial cun extender las pussaivladads legalas per montar talas tavlas en territoris, en ils quals abitan tradiziunalmain personas che appartegnan a minoritads linguisticas, tegnend quint da las disposiziuns en l'artitgel 11 da la Convenziun da basa.

Artitgel 12 da la Convenziun da basa

Access a la furmaziun per Jenics, Sinti e Manouches ed intermediaziun da lur cultura ed istorgia en l'instrucziun

97. En il sboz dal plan d'acziun da la Confederaziun⁷⁸ (cf. er artitgels 5 e 15) vegni reconuschì ch'il dretg sin furmaziun stoppia esser cumpatibel cun il dretg da pratitgar ina moda da viver nomada. Ma i vegn er rendì attent a la cumpetenza restrenschiada da la Confederaziun en il sector da furmaziun che limitescha ses spazi d'agir sin la finanziaziun da projects da pilot. Ultra da quai vegni reconuschì en il plan d'acziun ch'igl è per las autoritads e per las cuminanze anc pli difficil en il sector da furmaziun che en auters secturs da sa cunvegnir davart las mesiras necessarias. Il plan d'acziun tira endament ch'ils viagiants badan anc adina las violaziuns dals dretgs umans, a las qualas els èn stads exposts en il passà (cf.

⁷⁶ Ordinaziun da linguas dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni (DG 492.110) dals 11 da december 2007.

⁷⁷ Comité consultativ da la Convenziun da basa, Commentari tematic nr. 4, «La Convenziun da basa: in instrument essenzial per diriger la diversitad cun agid dals dretgs da las minoritads», alinea 12.

⁷⁸ Il sboz dal plan d'acziun (stadi intermediar: december 2016) po vegnir consultà sut:
<https://www.bak.admin.ch/bak/de/home/sprachen-und-gesellschaft/jenische-und-sinti-als-nationale-minderheit/aktionsplan.html>

artitgel 5). En quel text vegnan tut ils acturs pertutgads, q.v.d. ils chantuns, las vischnancas, las scolas, ils manaschis d'emprendissadi, ma er las famiglias che han ina moda da viver nomada, intimads da s'occupar cuminaivlamain da questas sfidas.

98. Il Comité consultativ beneventa il concept da las autoritads da radunar ad ina maisa las personas e gruppas pertutgadas, tschertgond da fixar ils dretgs en dumonda. A chaschun da sia visita ha el scuntrà numerusas famiglias che han ina moda da viver nomada sco er represchentants dals fatgs da furmaziun. Fitg cler è sa mussà il problem da l'ir a scola, betg mo durant ils mais da stad, mabain e durant l'enviern. En quest connex mussan plirs indicaturs ina mancanza da motivaziun tar ils commembers da las minoritads naziunalas pertutgadas. Quai sveglia l'impressiun ch'els collian la scola plitgusch cun il privel da vegnir assimiladas che cun la schanza che lur dretgs vegnian protegids. Per il Comité consultativ èsi decisiv da render attent anc ina giada tut las parts participadas a lur dretgs ed a lur obligaziuns, per ch'il dretg sin furmaziun dals uffants saja garantì effectivamain. In pèr projects vegnan gia finanziads da la Confederaziun e realisads sin plaun local, per exempel il project «Lernen unterwegs» en il chantun Bern/Berne. Ina instrucziun classica ed ateliers d'emprender spezials en gruppas pitschnas durant ils mais d'enviern vegnan cumbinads cun ina instrucziun a distanza durant ils mais da stad, en ils quals ils scolars survegnan computers ed in access a l'internet, per ch'els possian avair in contact regular cun personas d'instrucziun durant temps fixes da 2 uras per emna.

99. Ultra da quai è il Comité consultativ vegnì infurmà dals represchentants da la cuminanza jenica che la cultura e l'istorgia jenica na sajan betg cuntegnidas en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun dals chantuns. Er la gruppa da lavur incumbensada cun l'elavuraziun dal plan d'acziun da la Confederaziun ha punctuà en sia ultima versiun dal text la necessitad da tematisar la cultura jenica.⁷⁹ Il Comité consultativ renda en spezial attent al fatg quant impurtant ch'i saja d'integrar l'istorgia da la supressiun e las violaziuns dals dretgs umans da pli baud en ils plans d'instrucziun, per contribuir uschia ad ina meglra chapientscha da l'identitad e da la cultura dals Jenics da vart da la maioritad.

Recumandaziun

100. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads chantunalas da sviluppar en il sector da la furmaziun scolastica e professiunala vinavant soluziuns flexiblas ch'èn adattadas a personas che han ina moda da viver nomada e d'involver las famiglias pertutgadas en l'elavuraziun da novs projects per garantir il dretg dals uffants sin furmaziun e per stgaffir cundiziuns che permettian da cumbinar quest dretg cun il dretg sin ina furma da viver nomada. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads chantunalas da tut ils chantuns d'integrar la cultura e l'istorgia jenica en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun per promover la diversitad e l'integraziun sociala en la populaziun e per rinforzar la conscienza per la furma da viver nomada e sia acceptanza.

Artitgel 14 da la Convenziun da basa

Instrucziun da ed en las linguas minoritaras

101. Lingua d'instrucziun en las scolas primaras e secundaras è la lingua uffiziala dal chantun (cf. er artitgel 12). En ils chantuns bilings u trilinges vegn instrui tenor il princip territorial en la lingua uffiziala da la vischnanca. L'administraziun da las scolas è chausa dals

⁷⁹ Uffizi federal da cultura, gruppa da lavur «Meglieraziun da las cundiziuns per la moda da viver nomada e promoziun da la cultura dals Jenics, Sinti e Roma», rapport e plan d'acziun, punct 3.4.3.

chantuns e vegn per regla ademplida d'ina unitad administrativa subchantunala che cumpiglia ina u pliras vischnancas. Sche questa unitad sa cumpona da pliras vischnancas cun differentas linguas uffizialas u da vischnancas bilinguas, sto esser garanti l'access gratuit ad ina scola publica cun instrucziun en tuttas duas linguas. Sco alternativa pon las autoritads permetter ad ina scolara u ad in scolar da frequentar per motivs linguistics ina scola ordaifer il territori administrativ da ses lieu da domicil. Sin il stgalim secundar II na vegn betg adina purschida l'instrucziun en las linguas minoritaras. Quai vala per exempel per il talian en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni, er sch'il talian è ina da las trais linguas uffizialas dal chantun. Il Comité consultativ fa endament che, per sviluppar enconuschientschas en linguas minoritaras che porschan in avantatg tant per quels che discurren ellas sco er per la societad en general, ston las linguas minoritaras vegnir instruidas ed emprendidas cuntinuadamain sin tut ils stgalims da furmaziun, da la scola preliminar fin a la scola auta ed a la furmaziun da personas creschidas.⁸⁰

102. La Cunvegna interchantunala davart l'armonisaziun da la scola obligatorica («Concordat HarmoS») è entrada en vigur l'onn 2009. Fin ussa èn sa participads 21 dals 26 chantuns. La finamira è quella d'armonisar l'instruir e l'emprender ina lingua cun sviluppar ina furmaziun generala fundada en la lingua locala e cumpetenzas fundamentalas en duas «linguas estras». Tenor l'artitgel 4 vegn l'emprima «lingua estra» instruida il pli tard a partir dal 5. onn da scola, la segunda a partir dal 7. onn da scola. Ina da las duas «linguas estras» sto esser ina lingua naziunala, l'autra englais, e l'instrucziun da quellas includa aspects culturals. Il chantun Tessin prevesa l'acquist d'ina terza «lingua estra» obligatorica che sto esser ina lingua naziunala, e po perquai deviar da las disposiziuns areguard ils onns da scola, en ils quals las emprimas duas «linguas estras» ston vegnir instruidas. En ils ulteriurs chantuns ch'èn sa participads al Concordat HarmoS vegn purschida durant la scola obligatorica (che cumenza cun 4 onns e che dura 11 onns) l'instrucziun facultativa en ina terza lingua naziunala. La successiun da las «linguas estras» instruidas vegn coordinada sin plaun regional, però vegnan fixadas caracteristicas da qualidad e da svilup che correspundan a la strategia generala persequitada sin plaun naziunal (q.v.d. interchantunal).

103. Il Comité consultativ prenda enconuschientscha d'iniziativas parlamentaras che vulan garantir l'instrucziun en ina segunda lingua naziunala sin il stgalim primar. Ultra da quai constatescha el ch'il Cussegl federal ha fatg l'onn 2016 ina consultaziun tar il sboz d'ina revisiun da la Lescha federala davart las linguas naziunalas che preveseva ina segunda lingua naziunala sco rom obligatoric sin il stgalim primar. Uschia duai vegnir permess ad uffants che appartegnan a minoritads naziunalas, d'acquistar lur lingua en la scola primara, er sch'els vivan ordaifer territoris populads tradiziunalmain da commembers da lur minoritad. Il Cussegl federal ha dentant sistì la procedura, perquai ch'el era da l'avis ch'il mument na saja betg adattà.

104. Plinavant prenda il Comité consultativ enconuschientscha da l'intenziun dal Cussegl federal formulada en la missiva davart la cultura 2016–2020, da promover la lingua e cultura taliana ordaifer il chantun Tessin ed ordaifer ils territoris italo-fons dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni e d'extender questas activitads a partir da l'onn 2021 sin il rumantsch. La mesadad da las personas da lingua taliana ed in terz dals Rumantschs⁸¹ vivan ordaifer ils chantuns populads tradiziunalmain da personas da questas gruppas linguisticas

⁸⁰ Comité consultativ per la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 3, «Ils dretgs da lingua da personas che appartegnan a minoritads naziunalas, a norma da la Convenziun da basa», 2012, alinea 75.

⁸¹ Uffizi federal da statistica, «Populaziun permanenta tenor linguas principalas e chantun, 2016», da consultar sut: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung/sprachen-religionen/sprachen.assetdetail.4542302.html>

(q.v.d. Tessin e Graubünden/Grischun/Grigioni per personas da lingua taliana e Graubünden/Grischun/Grigioni per Rumantschs), particularmain en las grondas citads. Il Comité consultativ menziunescha en quest connex ch'igl è vegnida fundada cun la Lescha federala dal 1981 ina scola franzosa chantunala a Bern/Berne.⁸² Sco che las autoritads svizras san bain na po perquai in'avischinaziun puramain territoriala als dretgs da minoritads betg tegnair quint adequatamain dals basegns da las personas che appartegnan a minoritads en ina societad moderna, dinamica e mobila. En quest regard beneventa il Comité consultativ las stentas da las autoritads da s'arranschar cun las midadas socialas e da promover ils dretgs da las minoritads linguisticas ordaifer lur territoris d'abitadi tradiziunals, particularmain cun la missiva davart la cultura.

105. Il Comité consultativ fa attent ad ina retscha da novas iniziativas dal pievel che han la finamira da limitar il dumber da linguas obligatoricas sin il stgalim primar, sco per exempel l'iniziativa «Mo ina lingua estra en la scola primara» en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni. Tenor quella duai vegnir emprendida obligatoricamain en la scola primara mo ina suletta «lingua estra», numnadamain englais en las vischnancas tudestgas dal chantun e tudestg en las vischnancas talianas u rumantschas. Tras ina sentenza dal Tribunal federal⁸³ è questa iniziativa vegnida declerada sco valaivla, perquai ch'ella correspunda al dretg chantunal. Il Comité consultativ è dentant anc adina preoccupà che intginas personas che appartegnan a minoritads naziunals pudessan uschia vegnir privadas da la pussaivladad d'emprender lur lingua en la scola primara. Las autoritads federalas persequiteschan attentamain ils svilups en quest sector e promovon vinavant la plurilinguitad, particularmain tras agids finansials voluminus per programs da barat.⁸⁴

Recumandaziuns

106. Il Comité consultativ animescha las autoritads federalas e chantunals da pussibilitar l'instrucziun da ed en talian e rumantsch ordaifer ils territoris d'abitadi tradiziunals da personas che appartegnan a questas minoritads linguisticas, particularmain en las citads grondas. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni da tschertgar il dialog cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas e d'identifitgar il basegn da las personas da lingua rumantscha e taliana per l'instrucziun da scola secundara (stgalim secundar II) en lur lingua.

107. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns da ponderar ulteriuras activitads per sensibilisar per ils dretgs da la lingua da personas che appartegnan a las minoritads naziunals en las administraziuns chantunals dals chantuns bilings e trilingvs, er tar represchentants da la justia.

Material d'instrucziun per ed en las linguas minoritaras

108. Tenor l'artitgel 15 da la Lescha federala davart las linguas naziunals procuran la Confederaziun ed ils chantuns – en il rom da lur cumpetenzza – che la lingua d'instrucziun, numnadamain en sia furma da standard, vegnia suttamessa ad ina tgira speziala sin tut ils stgalims da l'instrucziun (art. 15 al. 1). En il rom da lur cumpetenzza promovon els plinavant la plurilinguitad da las personas ch'emprendan e da las personas che instrueschan (art. 15 al. 2)

⁸² Cf. Lescha federala davart contribuziuns per la scola chantunala franzosa a Bern/Berne (CS 411.3), da consultar sut:

<https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19810127/index.html>

⁸³ Tribunal federal svizzer, 1C_267/2016, sentenza dals 3 da matg 2017.

⁸⁴ Rapport statal, alinea 137.

e per ina instrucziun da linguas estras che garantescha che las scolaras ed ils scolars disponan a la fin dal temp da scola obligatoric da cumpetenzas en almain ina segunda lingua naziunala ed en in'ulteriura lingua estra. L'instrucziun en las linguas naziunalas tegna quint dals aspects culturals d'in pajais pluriling (art. 15 al. 3). En Svizra vegnan ils plans d'instrucziun per il stgalim primar e secundar elavurads da las autoritads chantunalas. Sch'ils chantuns n'èn betg en cas da coordinar tranter auter l'armonisaziun da la durada e da las finamiras dals differents stgalims dal plan d'instrucziun sco er da la renconuschientscha dals diploms, po la Confederaziun decretar las prescripziuns necessarias.⁸⁵

109. Intginas represchentantas ed intgins represchentants da la minoritad taliana deploreschan ch'il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni investescha pauc en la translaziun da materialias d'instrucziun en talian. Questas materialias oriundamain concepidas per scolars da lingua tudestga, ston vegnir translataas ed adattadas a la realitad dals uffants da lingua taliana, quai che premetta tant abilitads linguisticas sco er pedagogicas. Las represchentantas ed ils represchentants da la minoritad taliana han renvià al fatg che las materialias d'instrucziun svilupadas en il chantun Tessin n'èn betg adina adattadas per il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni, quai pervia da las differenzas tranter ils plans d'instrucziun dals dus chantuns.

110. En quest connex fa il Comité consultativ endament sia constataziun anteriura: «Damai ch'igl è impurtant ch'il cuntegn ed il diever da la lingua sajan adattads als basegns concrets da las gruppas da minoritads pertutgadas, tranter auter en vista a la terminologia concreta da roms technics en las linguas minoritadas, duess il material che vegn producì en Svizra avair la precedenza. Las materialias che vegnan elavuradas en stadis vischins, pon medemamain vegnir admessas e messas a disposiziun, sch'ellas èn adattadas.»⁸⁶ Il Comité consultativ agiunta che las materialias d'instrucziun da lingua taliana che vegnan duvradas en il chantun Graubünden/Grischun/Grigioni, vegnan per regla translataas dal tudestg per observar il plan d'instrucziun dal chantun, quai pervia da l'organisaziun dal sistem da scola svizzer. Quai sto vegnir finanzià correspudentamain.

Recumandaziun

111. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads dal chantun Graubünden/Grischun/Grigioni da segirar la finanziaziun necessaria per la translaziun u per l'elavuraziun da meds d'instrucziun e d'emprender en lingua taliana.

Artitgel 15 da la Convenziun da basa

Represchentanza e collavuraziun da minoritads en las instituziuns ed administraziuns

112. En vista a la represchentanza ed a la participaziun politica n'han personas che appartegnan a las minoritads naziunalas en Svizra nagins dretgs politics speziels, per exempel ina represchentanza garantida en tsherts gremis, ina deliberaziun da clausulas da bloccada, sezs garantids per els u il dretg da veto. Sco burgaisas svizras e burgais svizzers han ellas ils dretgs costituziunals, particularmain il dretg da sa participar a las elecziuns per il parlament, il dretg d'inoltrar petiziuns a las autoritads (art. 33 Cst.) sco er il dretg da fundar ina partida politica, da sa participar u d'appartegnair ad ina tala (art. 23 Cst.). Il Comité consultativ constatescha ch'ellas han ultra da quai la pussaivladad da s'engaschar tar ils parlamentararis per che quels defendian lur interess e da sa participar a consultaziuns publicas

⁸⁵ Cf. artitgel 62 alinea 4 da la Constituziun federala svizra.

⁸⁶ Comité consultativ per la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 3, «Ils dretgs da lingua da personas che appartegnan a minoritads naziunalas, a norma da la Convenziun da basa», 2012, alinea 77.

che las autoritads federalas realiseschan durant la fasa preliminar da proceduras legislativas da la Confederaziun.

113. Per la cumposiziun dal Cussegl federal na datti nagina regulaziun da las quotas. Actualmain fan part dal Cussegl federal quatter personas da lingua tudestga, duas da lingua franzosa ed ina da lingua taliana. Istorically han las commembras ed ils commembers da lingua franzosa u da lingua taliana adina gè almain dus sez. L'onn 2013 èsi vegnì proponì – en il rom d'ina iniziativa parlamentara⁸⁷ – da midar la costituziun⁸⁸ e d'augmentar il dumber da commembers dal Cussegl federal da set a nov per garantir ina «represchentanza adequata» da las «regiuns dal pajais e cuminanzas linguisticas» en il Cussegl federal. Il Cussegl federal ha refusà l'iniziativa, cunzunt pervia da la proposta d'augmentar il dumber da commembers, ha dentant beneventà il princip da la represchentanza adequata da las regiuns dal pajais e da las cuminanzas linguisticas.

114. Schebain ch'i na dat betg in organ consultativ spezialmain per la represchentanza da minoritads naziunalas, pon ils Jenics, Sinti e Manouches far valair lur interess en differentas instituziuns da la Confederaziun u en gremis e forums federals, sco per exempel la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», la Cumissiun federala cunter il rassissem, la grupp da lavur «per megliar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» (cf. artitgel 5) ed il post svizzer da la Allianz internaziunala en memoria da Holocaust. En quest connex è vegnida midada la disposiziun davart la nominaziun da la Cumissiun federala cunter il rassissem dal Cussegl federal il november 2015 e stgaffi in sez supplementar per ina represchentanta u in represchentant dals Roma. Il cussegl da fundaziun dad «In futur per ils viagiants svizzers» è occupà dapi l'onn 2017 en moda paritetica cun sis represchentantas e represchentants da las autoritads e sis represchentantas e represchentants da las minoritads dals Jenics, Sinti e Manouches. Il Comité consultativ constatescha plinavant che la grupp da lavur incumbensada da las autoritads federalas per elavurar il plan d'acziun da la Confederaziun aveva tuttina bleras represchentantas e represchentants da las organisaziuns da las minoritads sco da la regenza.

115. Il Comité consultativ fa endament che l'artitgel 15 da la Convenziun da basa prevesa che las personas che appartegnan a minoritads naziunalas possian sa participar en moda efficazia a la vita culturala, sociala ed economica ed a fatschentas publicas. Areguard la participaziun a fatschentas publicas ha il Comité consultativ gia explitgà che personas che appartegnan a minoritads naziunalas pon vegnir integradas differentamain, per exempel sco represchentantas en corporaziuns publicas e sin tut ils plauns da l'administraziun, tras mecanissem consultativs u tras cuvegns da l'autonomia culturala.⁸⁹ In'attenziun speziala duess vegnir dada a la represchentanza equilibrada da dunnas ed umens che appartegnan a minoritads naziunalas. La participaziun efficazia a la vita sociala ed economica, uschia ha argumentà il Comité consultativ, pretenda ch'ils stadis allontaneschian ils obstachels che impedeschan che las personas che appartegnan a minoritads han in access equivalent als

⁸⁷ Iniziativa parlamentara 13.443, «Represchentanza adequata da las cuminanzas linguisticas en in Cussegl federal cun nov commembras e commembers», da consultar sut: <https://www.parlament.ch/de/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaefte?AffairId=20130443>

⁸⁸ Dapi l'onn 1999 vala tenor l'artitgel 175 alinea 4 da la Constituziun federala svizra, che «las regiuns dal pajais e las regiuns linguisticas vegnian represchentadas adequatamain [en il Cussegl federal]».

⁸⁹ Comité consultativ per la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 2, «La participaziun efficazia da personas che appartegnan a minoritads naziunalas a la vita culturala, sociala ed economica ed a fatschentas publicas» (2008), p. 7.

secturs economics ed als servetschs socials per stgaffir uschia l'egualitad da las schanzas, ma er ch'els promovian lur participaziun cun furnir prestaziuns e resultats.⁹⁰

116. Il Comité consultativ prenda enconuschientscha da la buna pratica en il chantun Argovia, nua ch'igl è vegnida installada sin plaun chantunal ina structura da consultaziun per Jenics, Sinti e Manouches viagiants. Quella cumpiglia in post spezialisà cun funcziun da mediaziun tranter las personas pertutgadas ed ils gestiunaris da las plazzas da stazionament, da passagi e da transit. Il Comité consultativ constatescha però che las organisaziuns dals Jenics, Sinti e Manouches n'han en general nagina influenza sin process politics u legislativs, particularmain sin plaun chantunal, e deplorascha ch'i na dat sin nagin plaun, inclusiv plaun interchantunal, in mecanissem da consultaziun permanent u organs consultativs che pudessan facilitar il svilup d'ina proposta integrada per problematicas specificas da personas che appartegnan a minoritads naziunalas.

117. Da la Lescha federala davart las linguas naziunalas resulta ina politica federala cun la quala duai vegnir cuntanschida ina represchentanza proporziunala da las cuminanzeas linguisticas en l'administraziun federala. Quella è anc adina caracterisada tras ina surrepreschentanza leva, però degressiva dals pledaders dal tudestg che correspundan a 70,9 % dal personal. La valur da finamira tenor l'artitgel 7 da l'ordinaziun da linguas importa 68,5–70,5 %. Pledaders da la lingua franzosa e taliana èn 21,7 % resp. 7,1 % dal personal federal, quai che corresponda ad ina valur plitgusch bassa entaifer la dimensiun da las valurs da finamira respectivas (21,5–23,5 % resp. 6,5–8,5 %). Ils pledaders dal Rumantsch èn vinavant sutrepreschentads cun 0,3 % dal personal federal. La valur da finamira è qua 0,5–1 %. Il Comité consultativ constatescha ch'igl è pussaivel – sche la tendenza cuntinuescha – da cuntanscher ils proxims onns tut las valurs da finamira, cun excepziun da quellas per la cuminanza rumantscha, da la quala la quota n'è betg sa midada dapi l'onn 2013.

118. Il dumber da personas che sa participeschan als curs da lingua da l'Uffizi federal da personal crescha: L'onn 2014 han 2854 personas absolvì curs da preschientscha e curs online; l'onn 2016 eran quai 5752 personas. 39 % da quellas han frequentà in curs da franzos, 23 % in curs da tudestg, 20 % in curs da talian e 18 % in curs d'englais. La politica d'engaschament sin plaun federal sa basa sin il princip da la plurilinguitad. Las descripziuns da las plazzas che na correspundevan betg a quest princip ha il parlament examinà detagliadamain e midà en cas da basegn. La delegada federala per la plurilinguitad ha survegnì l'onn 2014 ulteriuras cumpetenzas; ella ha ussa dapli autonomia e po pronunziar recumandaziuns. Ultra da quai ha l'Uffizi federal da cultura fatg contracts da servetsch da 4 onns cun mintga chantun biling e triling (Bern/Berne, Freiburg/Fribourg, Valais/Wallis e Graubünden/Grischun/Grigioni) per als sustegnair en lur stentas per ina meglra cumpetenza linguistica dal personal da lur administraziun chantunala e per finanziair translaziuns.

119. Dapi l'onn 2014 èn naschidas novas organisaziuns dals Jenics, Sinti e Manouches che represchantan puncts da vista multifars da questas cuminanzeas: Intginas defendan ils dretgs dals Jenics, Sinti e Manouches en general, autras percurer s'occupan spezialmain da la protecziun dals dretgs da personas cun ina furma da viver nomada u mez nomada, da la sensibilisaziun da la publicitad per l'istorgia jenica u da la promoziun da las culturas jenicas. Questas organisaziuns sco er las personas ch'ellas represchantan, raquantan da difficultads cronicas ch'ellas han, sch'ellas emprovan da contactar las autoritads cumpetentas sin plaun chantunal u local en dumondas sco la furmaziun u en fatgs socioeconomics. Er tras las novas

⁹⁰ Comité consultativ per la Convenziun da basa, commentari tematic nr. 2, «La participaziun effizienza da personas che appartegnan a minoritads naziunalas a la vita culturala, sociala ed economica ed a fatschentas publicas» (2008), p. 4.

midadas da la Lescha federala davart il commerzi ambulat (cf. artitgel 5) pudess vegnir engrevgiada la participaziun da personas che appartegnan a las cuminanzas dals Jenics, Sinti e Manouches.

Recumandaziuns

120. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da la Confederaziun e dals chantuns d'examinar – en enclegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads che reflecteschan la diversidad entaifer lur cuminanzas – pussaivladads per ina meglra participaziun da personas che appartegnan a minoritads naziunalas a la vita publica, per che quellas possian cooperar als process da decisiun tant sin plaun federal sco er sin plaun chantunal ed interchantunal, per exempel tras mecanissem permanentes, organs consultativs u quotas en l'administraziun publica.

121. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas da cuntinuar cun lur stentas per promover la diversidad e per rinforzar la plurilinguitad sin plaun federal e da sa dar anc pli gronda bregia en spezial per augmentar la quota d'employadas e d'employads federals rumantschs.

Artitgel 16 da la Convenziun da basa

Refurma dal territori e da l'administraziun

122. L'onn 2014 han las vischnancas da Castrisch, Duin, Glion, Ladir, Luven, Pigniu, Pitasch, Riein, Rueun, Ruschein, Schnaus, Sevgein e Siat (en il chantun Grischun) concludì la fusiun ad ina nova vischnanca cun il num Glion. Glion era la suletta vischnanca tudestga, tut las autras vischnancas eran percunter rumantschas. Damai ch'il dumber da pledaders dal rumantsch en la nova vischnanca è creschì sur 40 % cun la fusiun, avess ella stuì valair sco «vischnanca rumantscha» en il senn da la lescha da linguas dal chantun Grischun. Per gudagnar ils pledaders dal tudestg per la fusiun, è vegnì chattà in cumpromiss: La nova vischnanca renconuscha uffizialmain duas linguas, il tudestg ed il rumantsch. Il diever dal rumantsch en l'administraziun ed en las scolas è garantì, ed a Glion datti ina scola bilingua. Il Comité consultativ constatescha che la vischnanca è er vinavant separada praticamain en duas parts (cf. er artitgel 11): Il center da la citad (Glion) è vinavant tudestg. Las parts vischinas da la citad percunter èn anc adina rumantschas, ed il rumantsch è vinavant la lingua d'instrucziun en las scolas primaras là.

Recumandaziun

123. Il Comité consultativ appellescha a las autoritads chantunales dals chantuns bilings e trilings, da garantir che las represchentantas ed ils represchentants da tut las cuminanzas vegnian tadlads er en cas d'ina fusiun d'unitads administrativas, e ch'ils dretgs da las personas che appartegnan a minoritads linguisticas na vegnian betg restrenschids pervia da la refurma dal territori e da l'administraziun. El pretenda da las autoritads chantunales e communalas da promover e da proteger – en cas da basegn ed en enclegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da questas cuminanzas – la plurilinguitad en tut il territori da las novas unitads plurilinguas.

Artitgel 18 da la Convenziun da basa**Collavuraziun tranter la Svizra e l'Italia**

124. Il Cussegl federal svizzer e la Regenza da l'Italia han suttascriet l'onn 1982 e confermà l'onn 1986 in protocol per la nominaziun d'ina «Cumissiun culturala consultativa italo-svizra» (*Commissione culturale consultiva italo-svizzera*, er numnada «Consulta») per promover il barat cultural e las relaziuns culturalas tranter ils dus pajais sin plaun naziunal e regiunal, en spezial tranter ils chantuns svizzers italofons Tessin e Graubünden/Grischun/Grigioni d'ina vart e las regiuns vischinas da l'Italia da l'autra vart. A chaschun da lur ultima sesida il settember 2017 è la cumissiun s'occupada da l'instruir e da l'emprender la lingua taliana. En quest connex èsi vegnì fixà da promover vinavant la creaziun da scolas bilinguas (inclusiv il talian). Ina gruppa da lavur incumbensada aposta duai cuntinuar cun la lavur vi da questas tematicas. Il Comité consultativ è vegnì infurmà d'intgins interlocutors, ch'ils resultats da questas consultaziuns na sajan strusch enconuschents a las vischnancas pertutgadas.

Recumandaziun

125. Il Comité consultativ encuraschescha las autoritads federalas da promover vinavant ils dretgs da las minoritads talianas, en spezial cun mantegnair la collavuraziun tranter la Svizra e l'Italia, e da garantir che las persunas che appartegnan a las cuminanzas pertutgadas vegnian consultadas ed infurmadas.

III. Remartgas finalas

126. Il Comité consultativ è da l'avis che las suandantas conclusiuns e recumandaziuns pudessan servir sco basa per la proxima Resoluziun dal Comité dals ministers pertutgant la realisaziun da la Convenziun da basa tras la Svizra.

127. Las autoritads vegnan supplitgadas da resguardar las remartgas e las recumandaziuns detagliadas en las parts I e II dal quart Parairi dal Comité consultativ⁹¹. Per meglierar la realisaziun da la Convenziun da basa ston vegnir prendidas tranter auter las suandantas mesiras.

Recumandaziuns per in agir immediat⁹²

- Las autoritads federalas ston infurmar la populaziun pli e pli davart il dretg vertent per cumbatter cunter la discriminaziun e ston prender puspè en consideraziun ina legislaziun generala federala cunter la discriminaziun; facilitar l'access a la giustia per persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas, ch'èn daventadas victimas da discriminaziuns, particularmain cun autorisar organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess general e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas; stgaffir uschè baud sco pussaivel ina instituziun dals dretgs umans en il senn dals Principis da Paris, ch'è independenta instituziunmain e finanzialmain, da la quala il mandat e l'abilitad d'agir per promover e per proteger ils dretgs umans èn plainamain garantids; crear posts da mediaziun («persuna da mediaziun instituziuns») sin plaun federal e chantunal.
- En il rom da proceduras accessiblas, imparzialas e transparentas sustegnair finanzialmain projects che mantegnan e promovon l'identitad e la cultura da persunas che han ina furma da viver nomada; conceder a la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» meds finansials e persunals suffizients, per ch'ella possia ademplir sias incumbensas e cuntanscher las cuminanzas pertutgadas; deliberar uschè baud sco pussaivel il sboz dal plan d'acziun federal per promover Jenics, Sinti e Manouches e realisar svelt las mesiras ch'èn cuntegnidas en quel; sensibilisar la populaziun per la furma da viver nomada; stgaffir avunda plazzas da staziunament e da transit entaifer il termin ch'è previs en il sboz dal plan d'acziun.
- Sentenziar systematicamain ed immediatamain tut las furmas d'intoleranza, particularmain quellas manifestadas publicamain, saja quai antiziganissem, antisemitissem u ostilitad envers Muslims; analizar systematicamain talas manifestaziuns e perseguitar penalmain ils auturs da quellas; dar la pussaivladad a persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas, sco victimas da plets instigants, da purtar plant avant dretgira, particularmain cun autorisar ad organisaziuns nunguvernamentalas d'agir en l'interess da la generalitad e da defender ils dretgs ed ils interess da las victimas; perseguitar senza retard las mesiras identifitgadas e las realisar sin plaun federal e chantunal, per che la segirezza da las persunas che appartegnan a las minoritads naziunalas saja garantida.

⁹¹In link a quest Parairi vegn integrà en il sboz da resoluziun avant che quel vegn suttamess a la GR-H (Rapporteur Group on Human Rights).

⁹²Las suandantas recumandaziuns èn ordinadas tenor la successiun dals artigels correspondentes da la Convenziun da basa.

Ulteriuras recumandaziuns⁹³

- Tar l'elavuraziun da novs texts da lescha, per exempel davart l'urden public, far attenziun commensuradamain al mantegniment da l'identitad e da la cultura da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas e proteger lur dretg d'exequir lur tradiziuns; garantir che la revisiun da la Lescha federala davart il commerzi ambulat e l'ordinaziun correspudenta vegnian interpretadas ed applitgadas conform a las finamiras.
- Promover pli e pli projects da sensibilisaziun che vulan reducir pregiudizis envers la furma da viver nomada dals Jenics, Sinti e Manouches, en spezial projects che sa drizzan a las medias u a collavuraturs da las medias.
- Cuntinuar cun las stentas sin plaun federal che procuran per l'egualitad efectiva da persunas da tut las cuminanzas linguisticas, uschia che las persunas pon duvra vinavant lur atgna lingua en il contact cun l'administraziun federala; laschar translata en autras linguas naziunalas – tenor apprezzar da las autoritads ed en cunvegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas – las decisiuns las pli impurtantas dal Tribunal federal davart ils dretgs da las persunas che appartegnan a minoritads naziunalas; promover tar activitads dal mintgadi, en campagnas d'infurmaziun, en la giustia ed en l'administraziun dal chantun Grischun dapli l'utilisaziun da las linguas minoritaras.
- Cuntinuar a sviluppar en il sector da la scolaziun e da la furmaziun professiunala soluziuns flexiblas ch'èn adattadas per persunas cun ina furma da viver nomada ed integrar las famiglias pertutgadas en l'elavuraziun da novs projects per garantir il dretg dals uffants sin furmaziun e per stgaffir cundiziuns che permettian da cumbinar quest dretg cun il dretg sin ina furma da viver nomada; integrar la cultura e l'istorgia jenica en ils plans d'instrucziun ed en ils meds d'instrucziun per promover la diversitad e l'integrasiun sociala en la populaziun e per rinforzar la conscienza per la furma da viver nomada e sia acceptanza.
- Permetter l'instrucziun da ed en talian e rumantsch ordaifer ils territoris, nua che las persunas che appartegnan a questas minoritads linguisticas vivan tradiziunalmain, particularmain en las grondas citads; tschertgar il dialog cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads pertutgadas ed identifitgar il basegn dals Rumantschs e dals Talians per l'instrucziun sin il stgalim secundar (stgalim secundar II) en lur lingua.
- Examinar – en encliegientscha cun las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads, che reflecteschan la diversitad en lur cuminanzas – pussaivladads per ina meglra participaziun a la vita publica da persunas che appartegnan a minoritads naziunalas, per che quellas possian cooperar als process da decisiun tant sin plaun federal sco er sin plaun chantunal ed interchantunal, per exempel tras mecanissem durabels, organs consultativs u quotas en l'administraziun publica.

⁹³ Las suandantas recumandaziuns èn ordinadas tenor la successiun dals artigels correspudents da la Convenziun da basa.